

Innehållsförteckning

Innehållsförteckning	1
Abstract.....	3
1. Inledning.....	4
1.1 Syfte och frågeställning.....	4
1.2 Begreppsdefinitioner	5
1.3 Forskningsöversikt	7
1.4 Undersökningens avgränsning.....	8
1.5 Material.....	10
1.5.1 Urval.....	10
1.6 Metod.....	11
1.7 Disposition	12
2. Bakgrund	13
2.1 Påskljuset i den katolska kyrkan	14
2.2 Andra vatikankonciliet	14
2.3 Påskljuset i Svenska kyrkan.....	15
2.4 Påskljuset under påsknatten/påskdagen.....	16
2.5 Påskljuset och Kristi himmelfärd	17
2.6 Påskljuset och dopet	18
2.7 Svenska kyrkans handbok och missale	19
2.7.1 Missaletillägg.....	21
2.8 LUKA undersökningen.....	24
2.9 Sammanfattning.....	27
3. Resultat	27
3.1 Kyrkvaktmästare	27
3.1.1 Påskljusets funktion och betydelse i den liturgiska praktiken	28
3.1.2 Varifrån kommer kunskapen om Påskljuset?	29
3.1.3 Förändring över tid	30
3.1.4 Församlingens tankar.....	30
3.1.5 Praktiska aspekter.....	31
3.1.6 Sammanfattning.....	31
3.2 Präster	32
3.2.1 Påskljusets funktion och betydelse i den liturgiska praktiken	33

3.2.2 Varifrån kommer kunskapen om Påskljuset?	35
3.2.3 Förändring över tid	36
3.2.4 Församlingens tankar	38
3.2.5 Praktiska aspekter	38
3.2.6 Sammanfattning.....	39
4. Diskussion.....	40
4.1 "Bredvidställande"	41
4.2 Påskljuset släcks	42
4.3 Liturgisk teologi.....	44
4.4 Lokala variationer.....	45
5. Slutsats	47
5.1 Förslag på vidare forskning	48
Litteraturförteckning.....	49
Elektroniska källor	50
Otryckta källor.....	51

Abstract

The purpose of this thesis has been to investigate the liturgical practices of the Paschal candle in five different congregations within the Church of Sweden, and to analyse the underlying reasons for those practices; how and when is the Paschal candle used within the liturgy, and how is its usage interpreted and motivated by the congregations' ministers and sextons? The thesis bases its findings on in-depth interviews with five ministers and five sextons, and discusses these findings in relation to liturgical theology, especially Gordon W. Lathrop's theory of juxtaposition.

The findings indicate that the use of the Paschal candle is on the increase from the late 1960s onwards; all five congregations used the candle in the services on Easter Saturday and/or Easter Sunday, and subsequently at every service between Easter and Ascension Day. After that period, the Paschal candle continues to be in use during baptisms. In addition to these common liturgical practices, the interviews show some local variations. The conclusion is that the liturgical practices, both communal and local, are consistent with the results of LUKA 27, as well as with the results that emerge in the research literature used for this thesis.

The respondents' aim in using the Paschal candle in baptismal liturgical practices was to reinforce the gospel, lighting the baptism candle from the Paschal candle while reciting John 8:12 where Jesus refers to himself as the light of the world.

Lightning the Paschal candle during Easter reinforces the message that Christ is risen, and that light and life have triumphed over darkness and death. The lit Paschal candle represents Christ's physical presence from the Resurrection until the Ascension.

Key words: Paschal candle, juxtaposition, liturgical practices, liturgical theology, Lathrop

Sökord: Påskljus, juxtaposition, liturgiska praktiker, Liturgisk teologi, Lathrop

1. Inledning

Under praktiska förberedelser inför en sinnesromässa som skulle äga rum strax efter påsk, befann jag mig innanför altarringen i en medeltida kyrka, och för att göra bättre plats inför nattvardsutdelandet tog jag tag i påskljuset som stod placerat till vänster om altaret framifrån sett, i den norra delen av koret och började bära undan ljuset. Jag fick då av en kyrkvaktmästare veta att ljuset inte fick flyttas, utan skulle stå placerat innanför altarringen fram till och med Kristi himmelfärdsdag. Detta var ny information för mig och när jag frågade kyrkvaktmästaren och närvarande präst om varför det skulle stå där och vad det betydde, så fick jag vaga svar. Detta väckte min nyfikenhet kring bruket av påskljuset, och vad det egentligen har för funktion i Svenska kyrkan. Trots sökningar fann jag överraskande lite forskning om påskljusets funktion. Det väckte frågor som: När kommer påskljuset in i Svenska kyrkan som ett liturgiskt föremål och hur används ljuset i liturgin?

I ett vidare perspektiv började jag reflektera kring bruket av liturgiska föremål i gudstjänsten. Det är intressant att fundera kring vilken roll föremål kan spela för människors relation till Gud. Behöver det ens finnas syften med praktiska funktioner, eller kan man tänka att ett stort vitt fristående ljus i en kyrka kan få stå där utan förståelse för dess teologiska innebörd, och bara vara vackert att se på? En som forskat kring kyrkans och församlingens identitet i relation till heliga ting som används i liturgin är den amerikanske och lutherske teologen Gordon W. Lathrop. Han har under slutet av 1900-talet och början av 2000-talet kommit att ha stor inverkan på nordiska kyrkors gudstjänstutveckling.¹ Hans teori om hur det genom liturgin pågår en dialog mellan mänskliga behov och Guds helighet, så kallat juxtaposition, kommer jag använda i den här kandidatuppsatsen för att befästa relevansen av en fördjupad förståelse för påskljusets liturgiska praktiker och vilka skäl som kan motivera dess bruk.²

1.1 Syfte och frågeställning

Syftet med kandidatuppsatsen är att analysera vilka liturgiska praktiker som relaterar till påskljuset, och hur de motiveras i fem svenskkyrkliga församlingar i Göinge kontrakt. Resultatet kommer att diskuteras i relation till Lathrops teori om bredvidställande, inom liturgisk teologi.

¹ Edgardh, Ninna, "Liturgins grammatik i nordisk kontext", i *Gudstjänstens mening* (Svenskt gudstjänstliv 94), Artos och Norma, 2019, s.66 (s. 65–80). Tillgängligt: <https://journals.lub.lu.se/sgl>

² Lathrop, Gordon W, *Holy Things - a liturgical theology*, Minneapolis, Augsburg Fortress, 1998.

Uppsatsens frågeställningar är:

- Vilka liturgiska praktiker i relation till påskljuset förekommer inom fem svenskkyrkliga församlingar i Göinge kontrakt?
- Vilka skäl uppger informanterna motiverar dessa praktiker?
- Hur kan svaren förstås utifrån liturgisk teologi?

För att kunna skapa en förståelse av vilka liturgiska praktiker som förekommer i relation till nämnda ljus är det av vikt att titta på vid vilka tillfällen olika församlingar har ljuset tändt, alternativt släckt och om det bland anställda, i detta fall hos kyrkvaktmästare och präster, finns en medvetenhet kring ljusets liturgiska praktiker och vilka motiv som kan ligga bakom dessa. Men först och främst är det väsentligt att definiera vilket ljus denna uppsats handlar om och vad som tidigare forskats kring dess bruk.

1.2 Begreppsdefinitioner

Genom läsningen kommer några begrepp att frekvent användas och för att undvika missförstånd, är det av vikt att klargöra vilket ljus uppsatsen handlar om. Enligt ett beskrivande lexikon över kyrkans föremål framtaget av en projektgrupp knuten till Svenska kyrkan och Göteborgs universitet beskrivs följande ljus:

DOPLJUS: Material: Stearin. Mått: höjd ca 25 cm och diameter ca 2 cm. Detta dopljus tänds i samband med dopet och lämnas som gåva till den döpte. Ljuset är vanligtvis placerat i en enklare form av trä eller porslinsljusstake. Dopljus kan också syfta till det ca 100 cm höga och ca 7 cm i diameter breda ljus som står placerat i en golvljusstake nära dopfunten. Ofta är det ett påskljus som har denna funktion.³

PÅSKLJUS/ KRISTUSLJUS: Material: Stearin. Mått: Höjd ca 100 cm, diameter ca 7–10 cm. Enligt lexikonet över kyrkans föremål är Påskljuset oftast av stearin, men har tidigare gjorts av vax eller talg. Ljuset är oftast försett med ett Kristusmonogram av rött vax, eller/och de grekiska bokstäverna alpha, α , och omega, Ω . Ibland förekommer i stället ett årtal kring ett kors. Påskljuset är placerat i en separat ljusstake, ofta av smide och har en lång brinntid då det är ett kraftigt ljus. Ibland kallas påskljuset för Kristusljuset eftersom det tänds under påskdagens gudstjänst för att symbolisera den uppståndne Kristus.

³ Kyrkans föremål, beskrivande lexikon. Göteborg, 2015, s. 125
<https://www.svenskakyrkan.se/Sve/Bin%C3%A4rfiler/Filer/591ea20e-dc45-46a8-ad9a-0e8ec286294a.pdf>.

Enligt lexikonet om kyrkans föremål är bruket av påskljuset belagt tillbaka till 300-talet och är därmed en mycket gammalkristen sedvänja.⁴

KRISTUSMONOGRAM: Ett monogram ihopsatt av de grekiska bokstäverna X och P som är de två första bokstäverna i namnet Kristus. Det var kejsare Konstantin som på 300-talet kombinerade bokstäverna till ett tecken. Idag förekommer det ofta på stearinljus i kyrkan och av alla kristussymboler är monogrammet det mest populära i protestantiska kyrkor, enligt Ulf Lindgren, domkyrkokaplan i Stockholm och författare till boken *Värd i Guds tjänst*.⁵

Det är värt att notera att i vissa fall kan alltså ett dopljus, ett Kristusljus och ett påskljus vara samma föremål, medan det i andra fall kan handla om två eller tre olika fristående ljus, med eller utan ett Kristusmonogram på. Vid varje enskilt intervjutillfälle har respondenten fått klargöra för vad man i den egna församlingen kallar och definierar som påskljus. I denna kandidatuppsats är min definition av påskljus ett stort, högt, fristående vitt ljus med Kristusmonogram och/eller årtal eller annan vaxdekoration på.

LITURGISK TEOLOGI: En inom den liturgiska teologins grundläggande tankar är att teologi är en levd kollektiv erfarenhet inom den kristna kyrkan. Samtidigt som en församling gestaltar liturgin formas man av den.⁶ Kyrkan och gudstjänsten är därför en formerande miljö i samspelet mellan texter, symboler, ting och människor som interagerar med varandra för ett växande i tro.⁷ Liturgisk teologi är ett sätt att dogmatiskt formulera och systematisera vad som sker genom och i liturgin och några av dess främsta förespråkare är den ryskortodoxa teologen Alexander Schmemmann, David Fagerberg – professor i liturgisk teologi vid University of Notre Dame i USA, och den tidigare nämnda Gordon W. Lathrop. I Sverige är Ninna Edgardh ett exempel på forskare inom liturgisk teologi.

JUXTAPOSITION: I läsningar av Lathrops liturgiska teologi så översätts teorin om “juxtaposed”, som “bredvidställande”⁸, eller “sida-vid-sida-ställande”.⁹ Enligt Lathrop pågår en ständig definition av kyrkans identitet, och den sker i dialog mellan mänskliga behov och

⁴ Kyrkans föremål, beskrivande lexikon. Göteborg, 2015, s. 132

<https://www.svenskakyrkan.se/Sve/Bin%C3%A4rfiler/Filer/591ea20e-dc45-46a8-ad9a-0e8ec286294a.pdf>.

⁵ Lindgren, Ulf, *Värd i guds tjänst. Om människor, texter och föremål i kyrkans rum*, Stockholm, Verbums förlag AB, 2021, s. 99.

⁶ Fagerberg, David, *Den liturgiska människan - Alexander Schmemmanns vision för kyrkan, gudstjänsten och världen*, Örebro, Marcus förlag, 2018, Förord av Ninna Edgardh, s. 9.

⁷ Idestrom, Jonas, *Ikonska kartor – att göra teologi i kyrkans vardag*, Stockholm, Verbum förlag AB, 2021, s. 84.

⁸ Idestrom, 2021, s. 83.

⁹ Edgardh, 2019, s. 68.

Guds helighet. Denna dialog tar gestalt när Guds ord bredvidställs vardagliga mänskliga aktiviteter till exempel genom heliga ting som används i liturgin och individens förståelse av den. Bredvidställandet, juxtapositionen, är en form för att göra teologi, eftersom de som samlats för att fira gudstjänst ges möjlighet att förstå sig själva och sin tro i dialog med texter, handlingar och ting som förvaltas över tid.¹⁰ Lathrop talar om *ordo*, gudstjänstens olika byggstenar, som utgör ett grundläggande mönster för gudstjänsten. I det kombinerande handlandet mellan dessa uppstår platsen för juxtapositionen och i spänningen mellan de ting som ställs bredvid varandra skapas det Lathrop kallar tecken-händelser.¹¹ I diskussionen kommer jag återkomma till bredvidställande och hur den liturgiska teologin är ett redskap för att tolka resultatet av primärmaterialet.

1.3 Forskningsöversikt

Med den liturgiska teologin som ingång, och analysredskap undersöker denna uppsats påskljusets liturgiska praktiker och motiven till dessa. Det är dock överraskande lite som finns dokumenterat kring påskljusets funktioner och tradition, sett ur ett bruk i den Svenska kyrkans perspektiv. Ofta förekommer en beskrivning av ljusets placering eller praktiska funktion i liturgin i samband med något annat, till exempel i en dopkontext eller en påsknattsliturgi.

Ett sådant sammanhang dyker upp i Johanna Risenfors Lindmarks magisteruppsats i praktisk teologi från 2012 som handlar om dopet ur ett Var och När perspektiv mellan åren 1950 och 2011. Var, i betydelsen plats, som till exempel i kyrkan, prästgården eller utomhus och när, ur aspekten när på kyrkoåret eller på en vardag kontra helgdop – i en huvudgudstjänst eller som en egen gudstjänst. I magisteruppsatsen fladdrar påskljuset förbi i samband med att Risenfors Lindmark beskriver en förändrad doppraxis och hur påskljuset fungerar som en koppling mellan dopet och påsken, genom att ljuset placeras i närheten av dopfunten.¹² Vid ett annat tillfälle nämns det ökande användandet av påskljus i en diskussion om dopterminer i Svenska kyrkan och huruvida församlingar har någon form av dopförnyelserit i samband med påsken.¹³

I en annan kandidatuppsats från Lunds universitet som publicerades 2017 lokaliserar Cecilia Cardona Castro dopträdets ursprung, spridning och funktion i Svenska kyrkan. I hennes uppsats förekommer inte någon direkt beskrivning av påskljusets funktion, men däremot rör sig även hon, liksom Risenfors Lindmark, i en dopkontext som involverar bruket av påskljuset. Cardona

¹⁰ Idestrom, 2021, s. 82–83.

¹¹ Edgardh, 2019, s. 68.

¹² Risenfors Lindmark, Johanna, *Tid och rum för dop*, 2012, s. 19

<http://lup.lub.lu.se/student-papers/record/2225673>.

¹³ Risenfors Lindmark, 2012, s. 35.

Castro nämner att dopljusets förekomst ökar stadigt från 1960-talet och framåt¹⁴, och att det i framställningen av den nya handboken 1986 sker en ökad användning av flera symboler, bland annat dopljus och korstecknande.¹⁵ Min hypotes är att det är i samband med detta som påskljuset får en tydligare funktion i anslutning till dop.

I Lunds Universitets Kyrkohistoriska Arkiv, förkortat LUKA, finns insamlat material kring kyrkligt folkliv och sammanställningar av kyrkliga traditioners förändringar. I undersökningarna om Kyrklig sed från 1974, 1980, 1986, 1995 och 2002, förekommer en fråga kopplat till bruket av påskljuset och eftersom dessa undersökningar genomförts med regelbundenhet är svaret relevant för denna kandidatuppsats. Frågan lyder: ”Förekom på påskdagen ett stort fristående påskljus?” och svaret visar att en ökning av bruket skett.¹⁶ Jag återkommer till LUKA-undersökningen i samband med den historiska bakgrunden.

Det finns teologer som skriver om påskljusets liturgiska praktik, men detta är ingen akademisk forskning utan framskrivet som instruktioner för liturgiskt bruk. Exempel på sådana teologer är Peter Halldorf, Karl-Gunnar Ellverson, Sven-Erik Brodd och Gunnar Weman. Mer om dessa och flera andra teologers tankar presenteras i bakgrundskapitlet.

Jag har inte kunnat finna några vetenskapliga artiklar kring påskljuset som ett isolerat fenomen bland de liturgiska föremål som förekommer i det svenskkyrkliga gudstjänstrummet, och heller inga analyser av dess ökade bruk och betydelsen av det. Därför blir denna kandidatuppsats den första sammanställningen kring detta ämne, i sitt slag.

1.4 Undersökningens avgränsning

Med liturgisk teologi som teoretisk ingång, och med Lathrops teori om juxtaposition eller bredvidställande som tolkningsnyckel formulerades frågeställningen om interagerandet av påskljuset i en liturgisk kontext, samt vilka skäl som motiverar praktikerna. Fortsättningsvis genom uppsatsen kommer Lathrops teori att kallas för bredvidställande, och inte juxtaposition. Flera försök till en svensk tolkning av juxtaposition har gjorts och för denna uppsats väljer jag att använda mig av samma översättning som Idestrom gör.¹⁷

För att på bästa sätt kunna besvara frågeställningen, valdes kvalitativa intervjuer som metod. Det går såklart att ifrågasätta om ett fåtal lokalt genomförda intervjuer på ett vidare plan går att

¹⁴ Cardona Castro, Cecilia, *Dopträd - ursprung, spridning och funktion*, 2017, s. 5

<http://lup.lub.lu.se/student-papers/record/8914837>.

¹⁵ Cardona Castro, 2017, s. 7.

¹⁶ Gustafsson, Göran, *LUKA 27 om Kyrklig sed 2002*, Lunds universitets Kyrkohistoriska Arkiv, Lund, 2006, s. 96.

¹⁷ Idestrom, 2021, s.83.

dra några generaliserande slutsatser utifrån, och om svaren i detta fall skulle kunna ge en generell bild av bruket i Svenska kyrkan nationellt sett. Här menar jag att respondenterna svarar sanningsenligt utifrån sina egna erfarenheter i sina respektive professioner och att samtliga respondenter rör sig inom en Svenskkyrklig kontext och att det därmed finns en reliabilitet och validitet i resultatet. Kvale och Brinkman skriver att intervjuer ofta används i fallstudier som fokuserar på en specifik person, situation eller institution, vilket i detta fall skulle kunna vara kyrkvaktmästare eller präster i liturgiska situationer inom Svenska kyrkan.¹⁸ Frågan är därmed, menar Kvale och Brinkmann inte *om* man kan generalisera utan *hur* man generaliserar.¹⁹ Fallstudier har ett värde i sig själva, och i denna uppsats kan resultatet mycket väl spegla hur det liturgiska bruket av påskljuset och motiven till dessa, ser ut på andra håll i Svenska kyrkan. Sekundärlitteraturen stödjer tesen att så är fallet.

Det hade varit intressant att i större omfattning undersöka vilka geografiska skillnader av påskljusets liturgiska praktiker som förekommit och att vidare kartlägga dessa flöden som av mig från början uppfattas som trender. En sådan studie kräver dock en annan form av kvalitativ studie, förslagsvis enkäter, som genomförs i fler församlingar i Svenska kyrkan, och helst vid flera tillfällen över tid för att få en bredare bild. Den geografiska avgränsningen för denna kandidatuppsats rör sig inom ramen av ett större kontrakt och ger därför inte en fullständig bild av hur bruket ser ut i Svenska kyrkan nationellt, men det är heller inte syftet med denna uppsats. Dock visar resultatet på variationer i den liturgiska praktiken inom nämnda kontrakt och vilka tankar som finns angående motiv till dessa praktiker. Dessa trender och tankar har ett värde i sig och genom stöd av sekundärlitteraturen samt LUKA-undersökningens resultat över tid, ger resultatet en bild som skulle kunna tolkas som generell, även om lokala avvikelser i bruket förmodligen sker överallt i Svenska kyrkan.

Ur ett historiskt perspektiv har användandet av påskljuset rötter tillbaka till 300 e.Kr. och vid något tillfälle kommer detta ursprung att nämnas, men i huvudsak berörs inte påskljusets utveckling förrän efter reformationen och i en protestantisk kontext i Sverige genom det som kom att bli den Svenska Statskyrkan. Det katolska bruket av påskljuset och även det grekisk-ortodoxa är omfattande och intressanta, men inte relevanta inom ramen för denna kandidatuppsats, som fokuserar på de liturgiska praktikerna inom Svenska kyrkan som

¹⁸ Kvale, Steinar & Brinkmann, Svend, *Den kvalitativa forskningsintervjun*, 3:e upplagan, Lund, Studentlitteratur, 2014, s. 160.

¹⁹ Kvale & Brinkmann, 2014, s. 312.

bekänner sig som evangelisk-luthersk. Dock kommer en katolsk tolkning av påskljusets symbolik kort omnämnas i bakgrundskapitlet.

1.5 Material

Det primära källmaterialet kommer från en kvalitativ studie. Totalt omfattar det primära materialet tio intervjuer. Motiveringen till antalet intervjuer finner stöd i Jan Trosts metodbok där han menar att ett fåtal väl utförda intervjuer är mer värda än att öka antalet intervjuer med risk för att de blir sämre utförda och ohanterbara. Ett fåtal intervjuer är lättare att överblicka och därmed kan författaren upptäcka viktiga detaljer kring vad som förenar och skiljer sig åt av respondenternas svar.²⁰

För att adekvat kunna föra en diskussion i relation till det material som intervjuerna ger, använder jag sekundärlitteratur. Dels i form av liturgikhandböcker, exempelvis Ellverson och Halldorf, dels litteratur om liturgisk teologi av Ideström och Fagerberg.

Min teoretiska ingång är den liturgiska teologin och Gordon W. Lathrops teori om juxtaposition eller som den omnämns i denna uppsats: bredvidställande.²¹ Det är i relation till den jag i kapitel 4 diskuterar respondenternas svar om påskljusets liturgiska praktiker och vilka skäl som motiverar dessa.

Det är rimligt att undersöka om och i så fall var och hur påskljuset nämns i Svenska kyrkans handböcker och kyrkoalmanackor, samt ge en översiktlig historisk kartläggning om dess bruk i Svenska kyrkan. Till hjälp tar jag bland annat en frågeställning ur LUKA som ger en överblick kring hur påskljuset använts i påskdagsgudstjänsten.

1.5.1 Urval

När det kommer till urvalet av respondenter menar Trost att för att få fram ett bra material ska urvalet vara heterogent inom en given homogenitet, med andra ord ska det finnas en variation, men inom en given ram, eller i detta fall kontext.²² Det kvalitativa materialet består av intervjuer gjorda i fem församlingar inom ett begränsat geografiskt område. I varje församling intervjuades en tjänstgörande kyrkvaktmästare, och en tjänstgörande präst, som har lång erfarenhet i sina respektive yrken. Definitionen av lång erfarenhet blir relativt rörlig men utgångspunkten var att tillfråga den kyrkvaktmästare och präst i varje församling som har

²⁰ Trost, Jan, *Kvalitativa intervjuer*, Malmö, Studentlitteratur: tredje upplagan, 2005, s. 123.

²¹ Lathrops presentation av juxtaposition kommer från boken *Holy Things – a Liturgical Theology*, 1998.

²² Trost, 2005, s. 117.

längst arbetslivserfarenhet inom sina respektive yrken, i församlingen de nu tjänstgör i och generellt sett som medarbetare i Svenska kyrkan.

För att få ett representativt urval använde jag Trosts metod: Strategiskt urval, som går ut på att välja ut ett antal variabler av teoretisk betydelse som ger ett översiktligt hjälpverktyg för att kunna identifiera en variation av respondenter inom homogeniteten.²³ Variablerna för detta urval handlade om geografisk bredd, församlingsstorlek, arbetslivserfarenhet hos respondenterna samt yrkeskår. Lunds stift är ett av Svenska kyrkans 13 stift, och av de 12 kontrakt som Lunds stift är indelat i, ligger i norra Skåne Göinge kontrakt. Göinge kontrakt sträcker sig över ett stort geografiskt område med en spännvidd på över 5 mil, från Sösdala i söder och Osby i norr. För att kunna göra en för kandidatuppsatsens omfång, rimligt urval valdes 5 församlingar inom Göinge kontrakt ut, som sinsemellan är olika sett till medlemsantal, geografisk placering (stads- eller landsbygdsförsamling) samt teologisk tradition. För att ytterligare kunna ge en korrekt bild av de liturgiska praktikerna av påskljuset i dessa församlingar intervjuade jag både en vaktmästare som i huvudsak tjänstgör i gudstjänster och praktiskt sköter kyrkans interiörer, där påskljuset ingår, samt en tjänstgörande präst med förhållandevis lång arbetslivserfarenhet som förhoppningsvis kan dela med sig av erfarenheter över tid. Dessa bådas perspektiv och tankar från en och samma församling, blir intressant att jämföra inbördes, med också i relation till övriga församlingar i studien.

1.6 Metod

Jag har gjort en analys av den liturgiska praktiken, genom att sammanställa och diskutera vilka motiv till det praktiska bruket av påskljuset som framkommit vid den kvalitativa undersökningen, det vill säga intervjuerna. Primärmaterialets resultat har framkommit genom användandet av Trosts trestegsmetod för kvalitativa studier nämligen: Insamling av data, analys och tolkning.²⁴ Efter utförda intervjuer som spelades in digitalt på två olika sätt för att säkerställa kvalitén, transkriberades allt material till text. Kvale Brinkmann menar att det har blivit standard att skriva ut intervjuer, för att därmed inte vara utelämnad till intervjuarens eget minne samt för att få en överblick och lättare se mönster, gemensamma ord eller motsägelser.²⁵ Varje församling har fått ett kodnamn från A-E och det är även dessa som används i resultatredovisningen av LUKA undersökningarna, intervjuavaren och i diskussionen.

²³ Trost, 2005, s. 118–119.

²⁴ Trost, 2005, s. 125.

²⁵ Kvale & Brinkmann, 2014, s. 219–220.

Det transkriberade skriftmaterialet användes sedan för att kategorisera och hitta likheter och skillnader i respondenternas svar, som en form av kodning. Fördelen med kodningen är att materialet blir välbekant för mig som analytiker, och ger en värdefull överblick. Materialet blir också på detta sätt relativt enkelt att kategorisera in under olika områden²⁶ till exempel påskljusets funktion vid vissa tillfällen, hur respondenten fått kunskap om påskljuset eller vid vilka tillfällen respondenten kommer i kontakt med påskljuset i sitt arbete. Utifrån kategorisering av framkomna svar presenterades ett resultat i löpande text. Svaren analyserades mellan de två olika yrkeskårerna och om det går att se, för dessa utvalda församlingar, några generella drag av liturgiska praktiker och vilka olika skäl som motiverar just dessa. För att på ett tydligt sätt åskådliggöra skillnader och likheter i intervju svaren, kategoriserade jag som tidigare nämnt in svaren i olika områden. Dessa sammanfattande områden är formulerade med den liturgiska teologin teori i bakhuvudet, för att det i diskussionen ska vara möjligt att diskutera svaren i relation till nämnda liturgiska teologi. Områdena handlar om:

- Vid vilka tillfällen i arbetet som respondenten kommer i kontakt med påskljuset.
- Vilka ljusets funktion är vid dessa tillfällen och om respondenten har några tankar kring vad den funktionen eller liturgiska praktiken betyder.
- Varifrån respondenten fått sina kunskaper kring påskljusets funktion.
- Hur respondenten utifrån sin egen arbetslivserfarenhet skulle beskriva att bruket av påskljuset sett ut eller förändrats över tid.
- Om respondenten har några tankar kring vad hen tror att kyrkobesökare tänker om användandet av ljuset.

Dessa områden redovisas separat utifrån vad kyrkvaktmästare respektive präster svarar för att göra det mer lättöverskådligt för läsaren. Kodningen A-E är samma för präster som för kyrkvaktmästare inom sina respektive församlingar och därför är det av vikt att hålla isär resultatredovisningen av yrkeskårerna för att undvika missförstånd.

1.7 Disposition

I det inledande kapitlet presenteras uppsatsens syfte och frågeställning, samt några för uppsatsen viktiga begrepp, forskningsöversikt och avgränsningar. Vidare beskrivs vilket material som används samt metodiskt tillvägagångssätt.

I kapitel 2 ges en historisk bakgrund till bruket av påskljuset, dels kortfattat i den katolska kyrkan, men främst historiskt i den Svenska kyrkan. I bakgrunden presenteras vilka olika

²⁶ Kvale & Brinkmann, 2014, s. 242.

funktioner och bruk som beskrivs i liturgiska handböcker, både relaterat till dopet och till påskens liturgi. Därefter presenteras vad som nämns om påskljuset i Svenska kyrkans handböcker och missalen, samt kyrkoårets kyrkoalmanackor. Avslutningsvis presenteras LUKA-undersökningen och relevant redovisning i den som har koppling till påskljuset.

I kapitel 3 redogörs för kyrkvaktmästarnas och prästernas svar utifrån deras syn på ljusets funktion och betydelse, förändringar över tid de observerat, varifrån deras kunskaper om påskljuset kommer ifrån, vad de tror om församlingens tankar av den liturgiska praktiken samt praktiska aspekter. Avslutningsvis sammanfattas de huvudsakliga resultaten av de kvalitativa intervjuerna.

I kapitel 4 förs en diskussion av resultaten i förhållande till den liturgiska teologin.

I kapitel 5 presenteras uppsatsens slutsatser och förslag på vidare forskning ges.

2. Bakgrund

Som förförståelse inför läsningen av respondenternas svar om påskljusets liturgiska praktiker och vilka skäl som motiverar dessa, är det av vikt att få med sig dels en historisk tillbakablick, vilken inleder detta kapitel, dels vilka praktiker som i litteraturen förekommer vid dop och påsktiden. Därefter redogörs för de förslag på liturgiska praktiker som förekommer i liturgiska handböcker och i Svenska kyrkans egna handböcker kring påskljusets liturgiska funktion. Bakgrunden innehåller även en redogörelse för Lund Universitets Kyrkohistoriska Arkivs (LUKA) undersökning om kyrklig sed, LUKA 27 från 2002, samt redovisning av LUKA 29 som handlar om faste- och påsktiden i Svenska kyrkan 2017.

Ljus som funktionellt föremål, men också som symbol, metafor och liknelse, förekommer frekvent i Bibeln. Ljuset kan stå för en gudsnärvaro, och är en viktig symbol för Kristus som säger om sig själv att "Jag är världens ljus, den som följer mig skall inte vandra i mörker utan ha livets ljus".²⁷ Bruket av påskljuset kan härledas tillbaka till den tidiga kyrkan i Rom på 300-talet.²⁸ Då vakade man under påsknatten in gryningen och tändandet av ljus och firandet av ljusfesten blev allt vanligare.²⁹

²⁷ Bibel 2000, Johannevangeliet 8:12.

²⁸ Ellverson, Karl-Gunnar, *Handbok i liturgik*, Stockholm, Verbum förlag AB, 2003, s.196.

²⁹ Halldorf, Peter, *Heligt år*, Falun, Libris förlag, 2011 s. 155.

2.1 Påskljuset i den katolska kyrkan

I den katolska kyrkan betecknar påskljuset Kristus två olika naturer där ljuslågan står för den gudomliga naturen och vaxet för den mänskliga. När man i den katolska kyrkan tänder ljus och sprider eldslågan vidare till varandra, är det ett sätt att visa på den kristnes uppdrag att vittna om Kristus för andra. I den katolska liturgin sker en sådan spridning av ljus som tänds på påskljuset, på Kyndelsmässodagen och under påsknatten. Vid dop tänds dopljuset på påskljuset i samband med en bön om att den nydöpte ska leva som ett ljusets barn. På påsknatten välsignas dopvattnet, och påskljuset sänks tre gånger ner i det, vilket symboliserar att vattnet blir fruktbart genom Kristi uppståndelse från det döda. Påskljuset står sedan placerat vid dopfunten, förutom under påsktiden då det står placerat i koret, och tänds vid varje dop för att visa på dopets samband med uppståndelsen och det eviga livet.³⁰

2.2 Andra vatikankonciliet

Under 1900-talets första hälft kom många olika kristna traditioner, bland andra den franska reformerta kyrkan och den franska romersk-katolska kyrkan att belysa frågor om vad dopet som initiationsprocess betydde och hur man kunde få människor att fortsätta vilja utveckla sin tro, och inte bara se dopet som en engångshändelse utan uppföljning. Eckerdahl och Persson menar att kyrkan stod inför att göra något nytt, att gå från ord till handling för att människor skulle fortsätta att utveckla sin kristna tro och inte se dopet som en engångsrit, utan som ett sätt att leva hela sitt liv.³¹ Inom den romersk-katolska kyrkan framträdde vid tiden före konciliet två stora rörelser nämligen bibelrörelsen och den liturgiska rörelsen. Det är dessa som delvis ligger till grund för konciliets arbete inom det liturgiska området, vilket resulterade i en mer positiv syn på teologisk forskning och medvetna pastoralliturgiska strävanden.³² Ett exempel på en del av detta förändringsarbete är att påve Pius XII återinförde påskvakan år 1956, efter att den katolska påskvakan hade fasats bort och försvunnit under 1200-talet.³³ Genom Andra Vatikankonciliet som hölls 1962–1965, fick också den katolska kyrkan nya dopliturgier och detta spillde över på den protestantiska kyrkan som också påbörjade ett liturgiskt förnyelsearbete. Frågor kring dopets innebörd och liturgi fick ett ökat fokus i Svenska kyrkan

³⁰ Piltz, Anders, *En kort introduktion till liturgins tecken*, Stockholm, Veritas förlag, 2020 s. 36–37, 51–52, 68.

³¹ Eckerdal, Lars och Per Erik Persson, *Dopet, en livstydning. Om dopets innebörd och liturgi*. Stockholm, Skeab Tryckmans, 1981, s. 36 f.

³² Vajta, Vilmos, "De sacra liturgia. Andra Vatikankonciliet's behandling av frågan om gudstjänstens nygestaltning", *Svensk Teologisk Kvartalskrift*, Årgång 40, 1964:4, 1964. Tillgänglig: <https://journals.lub.lu.se/STK>

³³ AAS, 1956, s. 153, AAS, 1951, s.128-137. Tillgänglig: [Acta Apostolicae Sedis - A.A.S. \(vatican.va\)](https://www.vatican.va/acta Apostolicae Sedis - A.A.S.) Besökt 2022-09-02.

på 1970-talet.³⁴ Men hur såg bruket av ljus ut i det som efter reformationen kom att bli den svenska statskyrkan?

2.3 Påskljuset i Svenska kyrkan

Efter Uppsala möte år 1593 reviderades dopordningen drastiskt och bland annat togs bruket av dopljus bort, för att inte återkomma förrän under andra halvan av 1900-talet då användandet av dopljus återupptogs spontant och fick en snabb spridning.³⁵ Bruket av ljus i kyrkan kom att förändras under slutet av 1600- och under 1700-talet, då det betraktades som en katolsk sedvänja. Altarljus förbjöds 1681, likaså att tända ljus vid kistan under begravningsgudstjänster.³⁶ Ljus hade i stort sett en belysningsfunktion, men inget symboliskt värde. Avhållsamheten kring bruket av ljus höll i sig fram till början av 1900-talet då traditionen att tända ljus på altaret återkom. Under influens av liturgiska och ekumeniska rörelser har bruket utökats till att omfatta bland annat dopljus, predikostolsljus, Kristusljus, tacksägelseljus och egentändning av ljus i ljusbärare och det ljus som denna uppsats fokuserar på, nämligen påskljuset.

Utän Svenska kyrkans handbok nämner något om den liturgiska praktiken (se avsnittet ”Svenska kyrkans handbok och missale”), så ökar bruket av påsk-/dopljus vid dopfunten under 1970-talet och under samma tid återkommer överlämnandet av ett dopljus i samband med dopet. Redan 1968 svarar 29% av samtliga tillfrågade församlingar i Sverige Ja på frågan om det förekommer påsk-/dopljus vid dopfunten, 1974 svarar 45% Ja på samma fråga.³⁷ Under 1970-talet blev det också mer vanligt att efter påsktiden placera påskljuset i närheten av dopfunten och tända det i samband med dop.

Ett antal kompletterande missalen ges ut på uppdrag av arbetsgemenskapen Kyrklig Förnyelse 1977, 1988 och 2008, samt en mässbok från 2018, som konkreta förslag på utformningen av mässan i anslutning till de anvisningar som finns i kyrkohandboken.³⁸ Dessa Missalen används främst i högkyrkliga kretsar och i dem föreslås detaljerat olika liturgiska praktiker kopplat till påskljuset. En närmare presentation av dessa alternativa missalen kommer i avsnittet ”2.7.1

³⁴ Eckerdal & Persson, 1981, s. 45.

³⁵ Martling, Carl Henrik, *Svensk Liturgihistoria*, Borås, Verbum förlag AB, 1992, s. 282.

³⁶ *Kyrkans föremål, beskrivande lexikon*. Göteborg, 2015, s. 129.

³⁷ Eckerdal, Lars, *Svenska kyrkans gudstjänst - Kyrkliga handlingar bilaga 3*, SOU 1981:66, Stockholm, 1981, s. 354.

³⁸ Missale 1977 och Missale 1988 ges ut av Noteria förlag medan Missale 2008 ges ut på Artos förlag. 2018 får Artos förlag avslag på sin ansökan om att ge ut ett nytt Missale som komplement till den nyss antagna Kyrkohandbok för Svenska kyrkan 2017 och istället ger förlaget ut en Mässbok 2018. Samtliga tilläggsmissalen och mässboken har utförliga anvisningar för påskljuset under påskvakan.

Missaletillägg”. Spridningen av de liturgiska praktikerna kopplat till påskljuset kommer troligtvis från högkyrkliga influenser i Svenska kyrkan.

Påskljuset finns idag i de flesta kyrkor menar Karl-Gunnar Ellverson och skriver vidare i boken *Handbok i liturgik* att påskljuset även förekommer allt oftare i de kyrkliga handlingarna så som dop och begravning, även om påskljuset som symbol via begravningar är en relativt ny tradition. Vid just begravningstjänster placeras påskljuset i närheten av kistan, helst snett bakom men inte framför kistan som då skulle bli avskärmad från gudstjänstdeltagarna. Väl på plats står påskljuset som en symbol för det kristna hoppet genom Kristus seger över döden.³⁹

2.4 Påskljuset under påsknatten/påskdagen

Ulf Lindgren skriver i sin bok *Värd i gudstjänst* från 2021, att påskljuset, även kallat Kristusljuset, tänds under påsknattens gudstjänst och står tänd under alla gudstjänster mellan påskdagen och Kristi himmelfärdsdag, samt är tänd vid alla dop.⁴⁰ Detta är en översiktlig sammanfattning av påskljusets bruk. Samma information tar Sven-Erik Brodd och Gunnar Weman upp i boken *Liturgi i Svenska kyrkan* från 2020 med tillägget att påskljuset släcks vid högmässan på Kristi himmelfärdsdag och flyttas till dopfunten för att därefter verka som församlingens dopljus.⁴¹

En mer detaljerad inblick i hur det kan gå till under påsknattens liturgi beskriver Peter Halldorf i boken *Heligt år* från 2011. Halldorf är teolog och författare med rötter som pastor i pingströrelsen och är en ekumenisk företrädare i svensk frikyrklighet, men har ett nära och långt samarbete med både Svenska kyrkan och den katolska och ortodoxa kyrkan. Han har skrivit böcker om bön, ekumenik, lärjungaskap och den tidiga kyrkans historia. I boken *Heligt år* tar Halldorf upp att påsknattens ursprungliga gudstjänst var en lång vaka, en vigilia som pågick hela natten fram till gryningens genombrott då man strax före ljusets inträde tände den heliga påskelden. Under vighian lästes gammaltestamentliga texter, förrättades dop av katekumener och det hela resulterades i nattvardsfirande. Allt detta skulle tydliggöra övergången från mörker till ljus, som ett manifest över att livet segrar över döden. Delar av detta sätt att vaka in påskdagen har sammanförts till firandet av påsknattsmässan, som numera firas i många kyrkor och blir allt vanligare.⁴² Mer återkommande är även traditionen där gudstjänstdeltagarna samlas utanför kyrkan, kring den tända påskelden. Det är från denna eld

³⁹ Ellverson, 2003, s. 323.

⁴⁰ Lindgren, 2021 s. 99.

⁴¹ Brodd, Sven-Erik & Gunnar Weman, *Liturgi i Svenska kyrkan i ord och bild från då och nu*, Skellefteå, Artos och Norma bokförlag, 2020 s. 129.

⁴² Halldorf, 2011 s. 153–154.

som påskljuset sedan tänds och därefter bärs in i det mörklägda kyrkorummet i procession under påskropet ”Kristus är uppstånden”.⁴³ Halldorf nämner också en sed där man i det tända påskljusets sken står kvar utomhus och läser påskevangeliet och därefter tänder mindre vaxljus som delas ut till församlingen och nattens mörker lysas upp av uppståndelsens ljus.⁴⁴ När påskljuset sedan bärs in i procession i det nedsläckta kyrkorummet synliggörs Kristus seger över döden. Därefter tänds kyrkans alla ljus upp och på sina håll förekommer det att liturgen eller en sångledare sjunger lovsången Exultet: ”O jubla nu alla himmelens änglar” (Se stycke 2.7.1).⁴⁵ Halldorf tar upp ett annat alternativ, nämligen ett utdrag ur en ortodox påskhymn som kan användas i påsknattsmässan:

”Nu är allt uppfyllt av ljus: himlen, jorden och dödsriket;
Må alla skapade varelser fira Kristi uppståndelse,
han som är vår styrka.
-Igår var jag i graven med dig, o Kriste,
idag vaknar jag med dig, den Uppståndne;
Igår var jag korsfäst med dig: du min Frälsare,
låt mig få del av din härlighet i ditt rike!”⁴⁶

2.5 Påskljuset och Kristi himmelfärd

Som tidigare nämnts är påskljuset tändt under gudstjänster från påskdagen och fram till Kristi himmelfärdsdag. Kristus himmelfärd är en följd av uppståndelsen. Sonen tar nu plats på Faderns högra sida som Herre över allting, vilket är temat i evangelieboken för denna dag. Jesus jordiska liv är nu till enda och hans förhärligade kropp tas upp och försvinner ur lärjungarnas syn bland molnen. I många traditioner, så även i den svenskkyrkliga markeras detta genom att påskljuset, det visuella tecknet på Kristi närvaro efter uppståndelsen, nu släcks. Ibland släcks det under evangelieläsningen om himmelfärden som en förstärkning av orden.⁴⁷ Därefter placeras påskljuset vid dopfunten eller dopgraven, där det tänds vid dop som en påminnelse om att den döpte ständigt är förenad med Kristus genom hans uppståndelse. Kopplingen mellan påskljuset och det kristna dopet i den Svenska kyrkan ska vi nu titta närmare på.

⁴³ Brodd & Weman, 2020, s. 126–127.

⁴⁴ Halldorf, 2011, s. 154.

⁴⁵ Brodd & Weman, 2020, s. 126–127.

⁴⁶ Halldorf, 2011, s. 155.

⁴⁷ Halldorf, 2011, s. 167.

2.6 Påskljuset och dopet

Ellverson menar att dopljuset bör tändas på påskljuset för att befästa kopplingen mellan dopet och påsken.⁴⁸ Denna koppling blir både symbolisk men kan också befästas i doptalet av prästen. Eckerdahl och Persson tar i sin bok om dopet som en livstydning, upp att olika dopsymboler har som funktion att sinnebildligt och sammanfattande visa på livet i Kristus som ges genom dopet. De olika handlingarna är alla transparanger för Kristus, hans historia och konsekvenser det får för den nu döpta. Kopplingar mellan de olika symboliska handlingarna vill peka tillbaka och gestalta den påsktro, Kristus uppståndelse, som är central för den kristna tron.⁴⁹ Dopet är ett dop till Kristus, och själva bestänkningsvatten och andra handlingar kring dopet vill visa på kopplingen mellan en övergång från död till liv. Därmed finns också den naturliga kopplingen till påsken och att förlägga dop eller doppåminnelser i samband med påsken är ett känt fenomen och fram till 1200-talet underströks det att under kyrkoåret var det under påsken som dop företrädesvis skulle firas i den kristna traditionen. Detta för att åskådliggöra kopplingen och övergången från Jesu liv som människa, genom korsfästelsen och uppståndelsen som Kristus, med det som sker i dopet.⁵⁰ En från-död-till-livprocess, likt en annan.

Eckerdahl och Persson menar att en förändring skedde under 1200-talet som ledde till att förbindelsen mellan påsken och dopet inte längre var lika tydlig och i samband med reformationen trehundra år senare förde Luther vidare doptraditionen in i den protestantiska kyrkan, men med en mer avskalad liturgi, där det enda momentet var begjutningen under den treenige gudens namn, eftersom det enbart var detta moment som hade stöd i Bibelns ord.⁵¹ Dopundervisningen kom att handla om förmaningar och förkunnelse istället för omgivande symboler och tydande handlingar. Dock är det fel att tro att allt symboliskt bruk i och med reformationen togs bort. I Kyrkoordningen från 1517 vidhölls att ljusanordningarna skulle förbli som tidigare, det vill säga som under den katolska tiden, förutom att ljus inte fick tändas vid helgonbilder. Däremot kom bruket av just ljus att ändå förändras i och med den protestantiska kyrkans försämrade ekonomi som resulterade i att bruket av ljus minskade och mindre kostsamma talgljus användes i stället för de mer dyrbara vaxljusen.⁵²

⁴⁸ Ellverson, 2003, s. 222.

⁴⁹ Eckerdal & Persson, 1981, s. 32 f.

⁵⁰ Eckerdal & Persson, 1981, s. 34.

⁵¹ Eckerdal & Persson, 1981, s. 35.

⁵² *Kyrkans föremål, beskrivande lexikon*, 2015, s. 129.

2.7 Svenska kyrkans handbok och missale

1942 års handbok nämns inget om dopljus, varken tändande eller överlämnande, i ordningen för dop av barn, unga eller vuxna. Inte heller finns någon ordning för påsknattsmässa eller påskdagshögmässa och heller inget omnämmande av påskljuset.⁵³

I 1986 års handbok omnämns tändande och överlämning av dopljus som ett fakultativt moment i dopordningen för dop av barn, unga och vuxna.⁵⁴ Dock nämns ingenting om på vilket sätt dopljuset ska tändas. Påskljuset omnämns inte i något annat sammanhang i 1986 års kyrkohandbok och någon egen ordning för påsknattsmässa eller påskdagsgudstjänst finns inte.⁵⁵

År 1990 ger Svenska kyrkans församlingsnämnd ut ett tillägg till den svenska kyrkohandboken med förslag på ordningar till kyrkoårets gudstjänster, bland annat påsknattsmässa och påskotta. Påsknattsmässan inleds utan att några ljus är tända i kyrkorummet varpå klockringningen sker före inledningsorden eller i samband med att påskljuset tänds. I inledningsordet nämns att Kristus är A och O, den förste och den siste. Därefter följer en rubrik som heter ”Påskljuset” och där föreslås att påskljuset kan tändas vid en eld utanför kyrkans ingång eller i vapenhuset varpå det kan bäras in i procession. På vägen fram till koret kan processjonen stanna till upp till tre gånger, påskljuset lyfts upp och prästen säger eller sjunger ”-Kristus, vårt ljus!” och församlingen svarar ”-Kristus, vårt ljus!”. Påskljuset placeras sedan i en ljusstake i koret och i närheten av det sjunger eller läser prästen sedan påskljusprefationen och eventuellt påskljushymnen (Exultet). Förslaget till påsknattsmässa innehåller även en doperinran.⁵⁶ I förslaget till påskotta inleds även den i ett nedsläckt kyrkorum och efter läsning av Matteus 28:1-7 så tänds påskljuset och församlingen sjunger psalmen 155: Herren lever, våga tro det. Senare i gudstjänsten föreslås att prästen tänder mindre ljus på påskljuset och delar ut till var och en av gudstjänstdeltagarna och säger –”Kristus är uppstånden!”, varpå den som fått ljuset svarar ”-Han är sannerligen uppstånden!”. Deltagarna kan även själva sprida lågan till andra gudstjänstdeltagare och sända budskapet vidare.⁵⁷ I tillägget till Den svenska kyrkohandboken nämns också en ordning för hur påskljuset kan släckas, nämligen i samband med

⁵³ Den svenska kyrkohandboken – gillad och stadfäst av konungen år 1942, Lund, Gleerups förlag, 1942.

⁵⁴ Martling, 1992 s. 294–295.

⁵⁵ Den svenska kyrkohandboken 1986, s. 182.

⁵⁶ Svenska kyrkans församlingsnämnd, Tillägg till Den svenska kyrkohandboken II: Kyrkoårets gudstjänster (Mitt i församlingen 1990:3) Stockholm 1990, s. 73–76

⁵⁷ Svenska kyrkans församlingsnämnd, 1990, s. 78

episteltextläsningen vid orden ”så de hur han lyftes upp i höjden, och ett moln tog honom ur deras åsyn”⁵⁸ eller efter hela läsningen av episteltexten.⁵⁹

I 2018 års kyrkohandbok för Svenska kyrkan nämns påskljusets tändande i ordningen för påsknattsmässan som ett eget moment efter inledningsordet och före påskropet. Momentet är dels märkt med en asterisk vilket innebär att församlingen kan stå upp, dels kursiverat vilket innebär att det är ett fakultativt moment som kan utelämnas om inte annat anges i särskild anvisning.⁶⁰ I kyrkohandboken från 2018 nämns inte påskljuset i ordningen för dopgudstjänsten, det står enbart att dopljus kan tändas under rubriken ”Välkommande” i samband med att man läser Johannes 8:12 där Jesus säger om sig själv att han är världens ljus.⁶¹ Men i anvisningarna för dop, som finns både i handboken och i missalet, står att ”Om församlingen har ett påskljus kan det vara tänd under dopgudstjänsten och dopljus kan tändas på påskljuset”.⁶² I övrigt nämns inte påskljuset eller dess funktion i handboken.

En genomgång av Svenska kyrkans Missale från 1942, och 1988 (till 1986 års handbok) visar inte på några direktiv vad det gäller bruket av påskljuset. I missalet från 2018, står samma sak som i handboken, nämnd under ordningen för påsknattsmässan att gudstjänsten kan börja i mörker utan att ljus är tända.⁶³ Som ovan nämnt finns efter inledningsordet, och före det fasta momentet påskropet, ett fakultativt moment inskrivet som heter *Påskljuset* där instruktionen lyder att ”Påskljuset kan tändas här eller vid annan del av gudstjänsten”.⁶⁴

Dagboken med kyrkoalmanacka ges ut en gång per år inför varje nytt kyrkoår, av Argument förlag. Likaså ger Verbum förlag ut *Kyrkokalendern* inför varje kyrkoår. I dessa finns information om liturgiska färger och söndagens texter, korta reflektioner och psalmförslag och det är vanligt att kyrkans anställda och förtroendevalda har tillgång till dessa handböcker. I *Dagboken med kyrkoalmanackan* från 2019–2020, 2020–2021, och 2021–2022 finns samma information om påskljuset formulerat under beskrivningen av påsknatten, vars tema är *Från död till liv*. Där står att påskljuset har använts sedan 300-talet i kyrkan som en symbol för Kristi uppståndelse på påsknatten. Ljuset symboliserar ljusets seger över mörkret, Guds seger över det onda och över döden. Bokstäverna Alfa och Omega som finns på påskljuset påminner om

⁵⁸ Apostlagärningarna 1:9.

⁵⁹ Svenska kyrkans församlingsnämnd, 1990, s. 80.

⁶⁰ Kyrkohandbok för Svenska kyrkan, 2018, s. 152.

⁶¹ Kyrkohandbok för Svenska kyrkan, 2018, s. 183.

⁶² Missale för Svenska kyrkan, 2018, s. 330 samt Kyrkohandbok för Svenska kyrkan Del 1, 2018, s. 170.

⁶³ Missale för Svenska kyrkan, 2018, s. 313.

⁶⁴ Missale för Svenska kyrkan, 2018, s. 314.

Jesus ord att han är den förste och den siste och att han är världens ljus. Det står vidare beskrivet att påskljuset tänds i påskens midnattsmässa eller gryningsmässa samtidigt som präst eller diakon kan sjunga "Exultet" vid det brinnande påskljuset. En tradition som går tillbaka till fornkyrklig tid.⁶⁵ På uppslaget om påskdagen finns en notis om att "Det stora påskljuset ställs vid evangeliesidan – altarets norra sida".⁶⁶ Någon information om att påskljuset ska släckas på Kristi himmelfärdsdag finns inte i ovan nämnda utgåvor, men det är möjligt att det finns med i någon tidigare utgåva av Dagboken med kyrkoalmanacka.

I Verbums Kyrkokalender från 2021–2022 står det på uppslaget om påsknatten att påskljuset tänds och "skall sedan brinna vid varje gudstjänst fram till Kristi Himmelfärdsdag för att markera dopets samhörighet med Kristi uppståndelse".⁶⁷ I instruktionerna för påskdagen finns en notis under rubriken *Övrigt* som säger att om påsknattsmässa inte har firats så ska altaret kläs inledningsvis i gudstjänsten på påskdagen, och påskljuset ska tändas.⁶⁸ I Kyrkokalendern finns även på uppslaget om Kristi Himmelfärdsdag instruktioner för hur påskljuset ska hanteras. Under rubriken *Dagens namn och ämne* står att:

"påskljuset släcks men kan också tändas fram till och med pingsten. I allt fler församlingar får ljuset sedan sin plats vid dopfunten som en påminnelse om dopet som en delaktighet i Kristi uppståndelse. På detta ljus tänds de individuella dopljusen".⁶⁹

Under rubriken *Övrigt* står att påskljuset kan släckas efter det att evangeliet har lästs.⁷⁰

2.7.1 Missaletillägg

Missale 1977, utgivet av Noteria förlag på uppdrag av arbetargemenskapen Kyrklig Förnyelse, är sammanställt av Christer Pahlmblad och Anders Ekenberg. Författarna skriver att avsikten med utgåvan var att presentera ett praktiskt missale med mässordningen enligt det alternativ till kyrkohandboken som Kyrkomötet antog 1975 och som togs i bruk 1976. I missalet beskrivs utförligt ett förslag till utformning av påskvaka/påsknattens gudstjänst. Två olika förslag, A och B, ges och i båda alternativen är gudstjänsten i sig uppdelad i två huvuddelar: Ordets gudstjänst och firandet av eukaristin (nattvarden). I alternativ A inleds gudstjänsten i ett nedsläckt kyrkorum där påskljuset tänds och mörkret får ge vika för ljuset som en bild för Kristi

⁶⁵ Dagboken med kyrkoalmanacka 2021–2022, *Årets tema: möte med Gud, medmänniskan och oss själva*, Varberg, Argument förlag, 2021, s. 68.

⁶⁶ Dagboken med kyrkoalmanacka, 2021, s. 69.

⁶⁷ Kyrkokalendern 2021–2022, *Vi firar gudstjänst*, Verbum förlag AB, 2021, s. 74.

⁶⁸ Kyrkokalendern 2021–2022, 2021, s. 76.

⁶⁹ Kyrkokalendern 2021–2022, 2021 s. 92.

⁷⁰ Kyrkokalendern 2021–2022, 2021 s. 92.

uppståndelse. När celebranten tänder påskljuset kan denne säga ”-Må Kristi, den uppståndnes, ljus skingra mörkret i våra hjärtan och våra liv”.⁷¹

Därefter följer textläsningar, förnyelse av doplöftena, eventuella dop och därefter firas eukaristin. Pahlmblad och Ekenberg menar att detta alternativ ligger nära den utformning av påskvaka som sker i andra västerländska kyrkors gudstjänstordningar, till exempel katolska kyrkan.⁷² Ljuständningen i alternativ A kan antingen ske i koret eller vid kyrkans ingång. Om påskljuset tänds i koret utgår procession och Lovsången sjungs direkt efter ljuständningen. Om påskljuset tänts vid ingången, bär den som sjunger Lovsången in ljuset i procession och resten av församlingen följer efter. Processionen kan stanna till en eller tre gånger och då sjungs acklamationen ”-Kristi ljus”, varpå församlingen svarar ”-Gud vi tackar dig”. Påskljuset placeras sedan i en ljusstake i koret och Lovsången sjungs vid ljuset. Lovsången som föreslås i Missale 1977 (och i Missale 1988) lyder:

”Jubla nu alla himmelens änglar! Jubla nu alla Guds tjänare!
Och förkunna konungens seger, ni frälsningens basuner!
Gläd dig även du jord över honom som är världens ljus!
Och i glansen av den evige konungens härlighet må hela världen
förmimma att allt dess mörker har skingrats.

Nu glädje sig även kyrkan, vår moder, smyckad av ljusets strålar,
och må detta tempel nu fyllas av de trognas glädje och jubel [...]

Herre, helige Fader, tag därför emot vår lovsång och vår bön,
som vi frambär till dig i denna nådens natt. Och liksom skenet
från detta ljus fördrivar mörkret, så låt det sanna ljuset, Jesus Kristus,
lysa över alla människor, han som har uppstått från de döda
och med dig och den helige Ande lever och regerar i evighet. Amen.”⁷³

Under Ordets gudstjänstdel föreslås också att man efter de sju textläsningarna låter alla gudstjänstdeltagare tända egna handljus som tidigare delats ut, på påskljusets låga samtidigt som man eventuellt låter kyrkklockorna ringa.

I alternativ B föreslås att gudstjänsten inleds i svag belysning och att påskljuset tänds efter de inledande momenten och efter evangelieläsningen varpå man sjunger Lovsången ståendes vid påskljuset och därefter tänder de mindre handljusen direkt på påskljuset om det inte förekommer någon predikan, för då tänds handljusen efter predikan. Därefter följer

⁷¹ Pahlmblad, Christer och Anders Ekenberg, *Missale -Mässa och långfredagsgudstjänst enligt 1976 års ordning, förslag till ordning för påskvaka samt lektionarium för sön- och helgdagar*, Klockrike, Noteria förlag, 1977, s. 34–35 och s. 145.

⁷² Pahlmblad och Ekenberg, 1977, s. 34-35.

⁷³ Pahlmblad och Ekenberg, 1977, s.145–147.

dopförnyelse och eukaristin. Missale 1977 föreslår att påskljuset under nattvardens påskmåltid står kvar mitt i koret eller flyttas till vänstra sidan av altaret.⁷⁴

I Missalet 1988, också utgivet på Noteria förlag, på uppdrag av Kyrklig Förnyelse, följer i mångt och mycket Missale 1977 till exempel vad gäller tändningen av handljus på påskljuset efter sjunde läsningen, sjungen Lovsång och acklamationen ”-Kristi ljus!”. I inledningen för påskvakan ges en historisk tillbakablick och där nämns att tändandet av påskljuset går tillbaka till det judiska tändandet av sabbatsljuset vid mörkrets inbrott. Inledningen ger även förslag på hur påskljuset kan tändas utanför kyrkan på påsknatten och bäras in i procession i ett mörkt kyrkorum. I Missale 1988 beskriver detaljerat ett förslag på inledning av påskvaka med rubriken ”Påskljusets tändande och procession”, därpå instruktioner för hur celebranten själv ristar in, eller visar på de redan inristade tecknen för alpha, α , och omega, Ω , aktuellt årtal och ett rött kors i mitten.⁷⁵

År 2008 kommer nästa missaletillägg, även detta utgivet på uppdrag av Kyrklig Förnyelse men missalet ges ut på Artos förlag och det är sammanställt av Henrik Glamsjö, Mikael Isacson och Mikael Löwegren. Missalet ges ut eftersom Svenska kyrkan år 2002 fått en ny evangeliebok. Mässordningen utgår från 1986 års kyrkohandbok för Svenska kyrkan. Medan Missale 2008 ges ut pågår arbetet med en ny kyrkohandbok för Svenska kyrkan. Den tas i bruk 2017. Även Missale 2008 följer stora delar av Missale 1977 och Missale 1988. Ett tillägg som är kopplat till påskljuset tillkommer dock i den inledande texten under rubriken Påsknatten- påskvaka. Där nämns att en påskeld kan brinna utanför kyrkan och det är där gudstjänsten inleds med påskljusets tändande på påskelden. Ytterligare några liturgiska moment har tillkommit som förslag i Missale 2008 kopplat till påskljusets praktiker, och det är dels att påskelden välsignas innan påskljuset tänds på elden, dels att det efter inristandet eller visandet av alpha, α , och omega, Ω , tillkommit ett moment där rökelsekorn fästs på påskljuset i en korsform samtidigt som följande ord sägs:

1. Genom sina heliga
2. Och ärorika sår
3. Bevare
4. Och beskydda oss
5. Kristus, vår Herre.⁷⁶

⁷⁴ Pahlmblad och Ekenberg, 1977, s. 36, 157 och 182.

⁷⁵ Pahlmblad, Christer (red.), *Missale – Mässa och huvudgudstjänster enligt 1986 års kyrkohandbok. Gudstjänstordningar, böner och texter för kyrkoåret. Kyrkliga handlingar*. Klockrike, Noteria förlag, 1988, s. 450–458, 462.

⁷⁶ Glamsjö, Henrik, Mikael Isacson och Mikael Löwegren, *Missale – Mässa enligt 1986 års kyrkohandbok med böner och texter utifrån 2002 års evangeliebok. Gudstjänstordningar, böner och texter för kyrkoåret. Kyrkliga handlingar*, Skellefteå: Artos och Norma bokförlag, 2008, s. 130–133.

Ytterligare en detalj att notera är att i Missale 2008 föreslås att påskljuset kan vara tänt under alla gudstjänster fram till pingstdagen. Därefter kan det ställas vid dopfunten och vara tänt vid dop och sön- och helgdagar fram till nästa års påsknatt.⁷⁷ Under anvisningarna för Kristi himmelfärdsdag nämns ingenting om påskljuset men under rubriken Pingstdagen, föreslås att påskljuset i slutet av gudstjänsten eller efter gudstjänsten kan flyttas från koret eller altaret till dopfunten.⁷⁸

Den senaste utgåvan av det som tidigare hetat Missale, utkommer 2018 men då under namnet Mässbok, på grund av att Svenska kyrkan själva gett ut ett Missale tillsammans med kyrkohandboken 2017. Mässbokens anvisningar kopplat till de liturgiska bruken av påskljuset följer samma mönster som Missale 2008, men i mässboken finns även en alternativ gestaltning av påskvakans inledning som ligger närmare en östkyrklig tradition med ett inledande samlingsord och bön. I den alternativa gestaltningen börjar gudstjänsten inne i det mörkklagda kyrkorummet och efter den inledande bönen följer bibelläsningar, tystnad, evangelieläsning, påskljusets tändande och kristustopet proklameras. Exultet sjungs i närheten av påskljuset och sedan följer den alternativa gestaltningen samma ordning som tidigare utgåva (2008).⁷⁹

2.8 LUKA undersökningen

Lund Universitets Kyrkohistoriska arkiv (LUKA) har flertalet gånger skickat ut en riksomfattande undersökning med syfte att inventera olika aspekter av den kyrkliga seden i Sveriges församlingar. En sådan är LUKA 27, alltså den 27e frågelistan, vars frågor handlar om kyrkliga seder år 2002.⁸⁰ Avsikten med de återkommande undersökningarna är att kartlägga kontinuitet och förnyelse av Svenska kyrkans liv på församlingsnivå.⁸¹

Tidigare undersökningar har gjorts 1995, 1986, 1980, 1974, 1968 och 1962. I fem av de senaste undersökningarna, mellan 1974 - 2002 fanns frågan ”*Förekom på påskdagen ett stort fristående påskljus?*” med och den statistiska sammanställningen av de inskickade församlingssvaren som helhet visar följande:

⁷⁷ Glamsjö (red.), 2008, s. 148.

⁷⁸ Glamsjö (red.), 2008, s. 170.

⁷⁹ Isacson, Mikael och Mikael Löwegren, *Mässbok - Böner och texter i anslutning till Kyrkohandbok för Svenska kyrkan 2017. Mässordning och kyrkliga handlingar. Böner och texter för kyrkoåret. Kommentarer och anvisningar*, Skellefteå: Artos och Norma bokförlag, 2018, s.136-139, 158.

⁸⁰ Gustafsson, 2006, s. 9.

⁸¹ Gustafsson, 2006, s.14.

1974: 685 Ja; 1832 Nej. Vilket i procent motsvarar 27% Ja, och 73% Nej⁸²

1980: 1197 Ja; 1253 Nej. Vilket motsvarar 49% Ja och 51% Nej⁸³

1986: 1348 Ja; 842 Nej. Vilket motsvarar 62 % Ja och 38 % Nej⁸⁴

1995: 1822 Ja; 382 Nej. Vilket motsvarar 83% Ja och 17% Nej⁸⁵

2002: 1341 Ja; 170 Nej. Vilket motsvarar 89% Ja och 11% Nej⁸⁶

Ovanstående redovisning ger en bild av hur utvecklingen sett ut i Svenska kyrkans församlingar de senaste trettio åren. Antalet församlingar som besvarat LUKA-undersökningen har dock minskat, men enligt Gustafsson täcker materialet tre fjärdedelar av Svenska kyrkans församlingar och svarsfrekvensen är mycket god när det gäller Lunds stift.⁸⁷ Svaren visar att på drygt trettio år har antalet församlingar som har ett påskljus på påskdagen tredubblats. 1980 års undersökning visar att det var ungefär hälften av församlingarna som hade, och hälften inte, med därefter vände trenden. I LUKA finns även statistik över hur församlingar som nu tillhör Göinge kontrakt svarade på frågan om det på påskdagen förekom ett stort fristående påskljus, även om svaret inte säger något om *hur* påskljuset användes, vare sig lokalt i församlingarna eller på nationell nivå.

De fem församlingar i Göinge kontrakt som är urvalsgruppen för denna uppsats har fått kodnamnen A-E. Nedan följer en redogörelse för hur dessa församlingar svarat på frågan i tidigare LUKA undersökningar:

1974: A: Nej, B: Nej, C: Nej, D: Nej, **E: Ja**⁸⁸

1980: A: Nej, B: Nej, **C: Ja**, D: Nej, **E: Ja**⁸⁹

1986: A: Nej, B: Nej, **C: Ja**, D: Nej, **E: Ja**⁹⁰

1995: **A: Ja**, B: Nej, **C: Ja**, D: Nej, **E: Ja**⁹¹

2002: **A: Ja**, **B: Ja**, **C: Ja**, D: Nej, **E: Ja**⁹²

⁸² LUKA 15, Kyrklig sed 1974, fråga 67C.

⁸³ LUKA 19, Kyrklig sed 1980, fråga 65C.

⁸⁴ LUKA 21, Kyrklig sed 1986, fråga 70C.

⁸⁵ LUKA 23, Kyrklig sed 1995, fråga 67A.

⁸⁶ LUKA 27, Kyrklig sed 2002, fråga 70A.

⁸⁷ Gustafsson, 2006, s. 31.

⁸⁸ LUKA 15, Kyrklig sed 1974, fråga 67C.

⁸⁹ LUKA 19, Kyrklig sed 1980, fråga 65C.

⁹⁰ LUKA 21, Kyrklig sed 1986, fråga 70C.

⁹¹ LUKA 23, Kyrklig sed 1995, fråga 67A.

⁹² LUKA 27, Kyrklig sed 2002, fråga 70A.

Urvalsgruppen följer det nationella mönstret i utvecklingen och under de dryga trettio år som undersökningarna gjorts har det gått från att en av fem församlingar till 4 av fem församlingar börjat ha ett fristående påskljus med på påskdagen.

Gustafsson tar upp att kyrkohandboken inte nämner något om att ett stort fristående ljus kan tändas vid dop, men att sådana ljus ändå blivit allt vanligare. I LUKA 27 från 2002 svarade 87 % av församlingarna att det tändes ett stort, fristående ljus vid dop i kyrkan. Andelen Ja på samma fråga från LUKA 23 1995 var 81 %.⁹³ Denna fråga svarar dock inte på om det fristående stora ljuset var ett påskljus, men den höga andelen Ja-svar säger ändå något om att det kan anses brukligt att ha ett ljus ståendes tänd vid dop.

LUKA 29 handlar specifikt om faste- och påsktiden i Svenska kyrkan och genomfördes 2017, och har sammanställts av Curt Dahlgren.⁹⁴ I redogörelsen för LUKA 29 finns inga specifika data kopplad till bruket av påskljuset, men en genomläsning visar några kommentarer som församlingar gjort i samband med andra frågor. På frågan om det i församlingen förekom påskvaka/påsknattsgudstjänst eller liknande på påsknatten fanns utrymme för kommentar och där står ”Påsknattsmässa i Nybro kyrka. Påskljuset välsignades vid påskelden utanför kyrkan och bars av diakonen in i den mörkklagda kyrkan. Sedan alla intagit sina platser sjöng prästen lovsången vid påskljuset”.⁹⁵ Den sista frågan i LUKA 29 löd: ”Finns det andra särskilda seder (äldre eller nyare) under påsktiden som bör nämnas?” Bland de svaren nämnde många att påskljuset tänds i samband med påskdagens gudstjänst. Någon svarade att påskdagsmässan börjar på kyrkogården med påskeld och trumpetspel i samband med tändandet av påskljuset. Ytterligare någon svarade att det förekom påskeld på påsknattsmässan och Exultet sjöngs. Av de 89 Svenskkyrkliga församlingar som angett någon särskild sed uppger 10 att påskljuset på något sätt är inblandat i påskens liturgi.⁹⁶ Denna siffra säger i sig inte så mycket, eftersom det kan tolkas som att övriga som svarat inte anser att tändandet av påskljuset är en särskild sed, utan ett givet moment alternativt att man inte kommit att tänka på att tändandet av påskljuset skulle kunna vara något att uppge som svar på frågan. Men kommentarerna speglar ändå de instruktioner som finns i liturgiska handböcker och i kyrkokalendern/dagboken med kyrkoalmanackan.

⁹³ Gustafsson, 2006, s. 39.

⁹⁴ Dahlgren, Curt, *Faste- och påsktiden i Svenska kyrkan 2017-redovisning av LUKA 29*, Lund, Lunds universitet, 2017.

⁹⁵ Dahlgren, 2017, s. 48.

⁹⁶ Dahlgren, 2017, s.114–118.

2.9 Sammanfattning

Sammanfattningsvis visar litteraturen att påskljusets funktion i Svenska kyrkan sedan det liturgiska förnyelsearbetet påbörjades i mitten av 1900-talet och framåt, är kopplat till påskens- och dopets liturgi. Det finns variationer i bruket och lokala seder, men generellt tänds påskljuset under påsknattens- eller påskdagens gudstjänst och är sedan tänt vid alla gudstjänster fram till Kristi himmelfärdsdag, samt är tänt vid dop för att förstärka kopplingen mellan dopet och påskan. Några variationer i de liturgiska praktikerna kan vara att påskljuset tänds utanför kyrkan på en påskeld, att påskljuset bärs in i procession i ett mörklagt kyrkorum, att lovsången sjungs vid det tända påskljuset eller att påskljuset tänds på påskdagen i samband med kristusropet. Ytterligare variationer förekommer vid släckningen av påskljuset på Kristi himmelfärdsdag. Ibland sker detta i gudstjänsten i samband med läsningen av evangeliet, ibland släcks ljuset efter gudstjänsten och förflyttas till dopfunten för att där användas resten av kyrkoåret till att tända dopljusen på. Litteraturen, bland annat genom LUKA 27, förtäljer även att det blivit allt vanligare att församlingar har ett påskljus. Det går att se att de liturgiska praktikerna förekommit handbokens direktiv, eftersom det är först i 2017 års kyrkohandbok som det finns anvisningar vad gällande tändandet av påskljuset i påskliturgin.

3. Resultat

Efter genomgången av den historiska bakgrunden och översikten av liturgiska handbäckers direktiv, kommer nu resultatet av de kvalitativa intervjuerna att presenteras. De fem svenskkyrkliga församlingarna har som tidigare nämnts fått kodnamnen A-E, och det är samma kodnamn som använts i resultatredovisningen av LUKA-undersökningen.

3.1 Kyrkvaktmästare

Intervjuerna med fem kyrkvaktmästare i Göinge kontrakt visade på följande resultat. På frågan rörande vid vilka tillfällen i arbetet som kyrkvaktmästaren kom i kontakt med påskljuset svarade samtliga A-E att det rörde sig om perioden från påskhelgen, i huvudsak påskdagen då ljuset sätts fram och tänds, och sedan tänds vid gudstjänster fram till Kristi himmelfärdsdag då det plockas bort, eller ställs vid dopfunten. Samtliga kyrkvaktmästare svarar även att påskljuset används under hela året vid dop. Kyrkvaktmästare B tar upp att ett gammalt påskljus, som är nerbrunnet till Kristusmonogrammet används när barnverksamheten har samlingar i kyrkan, medan kyrkvaktmästare D nämner att hen varit med om att påskljuset används vid begravningar och att ljuset då stått i närheten av kistan.

Det skiljer sig dock *var* ljuset finns placerat under kyrkoåret beroende på hur kyrkorummet ser ut. Flera kyrkvaktmästare förklarar att under perioden påskdagen- Kristi himmelfärdsdag står ljuset centralt placerat, ibland innanför altarringen, eller i närheten av altaret om ingen altarring finns, och är tänd vid gudstjänster och dop. Under resten av kyrkoåret står det vid dopfunten och tänds enbart vid dop, oavsett om dopet är i en allmän gudstjänst eller som en fristående kyrklig handling för de närmaste.

Kyrkvaktmästare E nämner att påskljuset står vid dopfunten och tänds vid dop och under perioden påskdagen till Kristi himmelfärdsdag, men är släckt under övriga gudstjänster under kyrkoåret när det inte är dop i gudstjänsten. Samma vaktmästare nämner att i en annan kyrka i samma församling finns ett stort dopljus alltid stående vid dopfunten som tänds vid gudstjänster och dop under hela året, och att i den kyrkan har man ett fristående påskljus som tas fram och ställs i närheten av altaret under perioden påskdagen till Kristi himmelfärdsdag. Man flyttar alltså inte ljuset fram och tillbaka mellan dopfunten och altaret utan påskljuset bärs efter Kristi himmelfärdsdag upp på orgelläktaren och förvaras där, medan det fristående dopljuset står vid dopfunten. Kyrkvaktmästare D berättar liknande att det finns ett fristående stort ljus vid dopfunten som är placerad i mitten av kyrkan och att man under perioden påskdagen till Kristi himmelfärdsdagen ställer påskljuset innanför altarringen men att det sedan förvaras i ett förråd under resten av kyrkoåret.

Samtliga av kyrkvaktmästarna nämner i någon mån att placeringen av påskljuset dels beror på hur kyrkorummet ser ut, alltså var dopfunten finns, om det finns en altarring eller var det mest praktiskt kan placeras för att ingen ska råka välta det. Men också att ljusets placering och bruk beror på lokala traditioner, samt vilken kyrkoherde eller präst som är verksam i församlingen. Kyrkvaktmästare E nämner att hen inte hade någon aning om vad ett påskljus var förrän det tillträdde en ny kyrkoherde runt 2010, medan D berättar att hen tidigare jobbat i en församling där påskljus förekommit sedan 1990 talet, men att påskljuset först dykt upp på hens nuvarande arbetsplats vid ett byte av kyrkoherde strax efter millennieskiftet.

3.1.1 Påskljusets funktion och betydelse i den liturgiska praktiken

Samtliga fem kyrkvaktmästare berättar att påskljusets funktion är kopplat till tändandet av dopljuset vid dop, alltså det mindre ljus som dopfamiljen får med sig hem och som tänds i dopliturgin som en påminnelse om Jesus Kristus som säger att "*Jag är världens ljus. Den som*

följer mig skall inte vandra i mörkret utan ha livets ljus".⁹⁷ Doppljuset tänds, enligt kyrkvaktmästarna på det tända påskljuset, av antingen prästen eller en kyrkvärd.

På frågan om påskljusets funktion under perioden påskdagen till Kristi himmelfärdsdag svarar kyrkvaktmästarna A och D att påskljuset tänds vid påskropet på påskdagen: det moment där prästen en eller upprepade gånger ropar: "*-Kristus är uppstånden*", varpå församlingen svarar "*-Ja, han är sannerligen uppstånden*". C nämner att påskljuset ibland bärs in i procession i en mörk kyrka och sedan tänds men att hen själv inte varit med om det. Alla kyrkvaktmästare nämner att påskljuset är tätt vid påskdagsgudstjänsten och därefter på gudstjänster under denna period och släcks efter Kristi himmelfärd. A nämner att påskljuset redan kan vara tätt när påskdagsgudstjänsten börjar, medan E inte har någon tydlig minnesbild av hur församlingen gör.

Angående betydelsen av dessa liturgiska praktiker svarar A, B, E och C av kyrkvaktmästarna att påskljuset har ett symbolvärde, kopplat till Jesus Kristus. B nämner ordet "connection", E att påskljuset symboliserar "den tiden då han var här fast han inte var här", och C anser att kopplingen till Kristus är uppenbar eftersom Kristusmonogrammet finns på ljuset. Kyrkvaktmästarna A, B, D och E nämner att ljuset symboliserar Kristus uppståndelse och hans fysiska närvaro här på jorden efter uppståndelsen fram tills himmelfärden. A uttrycker att vilket ljus som helst kan vara en symbol för Kristus, till exempel ljuset i ljusbäraren, det måste inte ha ett Kristusmonogram på sig.

Kyrkvaktmästare D nämner att hen varit med om att församlingen fått tända små ljus på det stora påskljuset under påsknattsmässan för att sedan ta med sig hem efter gudstjänstens slut.

Kyrkvaktmästare C lyfter fram att påskljuset har en koppling till Mose möte med den brinnande busken i andra Mosebok och menar att det finns dubbla betydelser av påskljusets betydelse.

3.1.2 Varifrån kommer kunskapen om Påskljuset?

Samtliga kyrkvaktmästare A-E berättar att placering, bruk och funktion av påskljuset sker i dialog med prästen och hur denne vill ha det. I den dialogen tycker B, D och E av kyrkvaktmästarna sig ha fått kunskaper kring ljusets funktion. B uttrycker att "*vissa präster är glada för att informera och berätta om saker utan att man frågar, och det är jättebra så man får en betydelse*". E nämner att det var först när en ny präst kom till församlingen som hen överhuvudtaget hörde talas om påskljus. A, C, D och E nämner att de själva gjort

⁹⁷ Bibel 2000, Johannesevangeliet 8:12.

efterforskningar av intresse, genom att fråga kollegor eller snappat upp vid besök i andra kyrkor eller att kunskaper om funktionen kommit "*lite pö om pö*" genom det dagliga arbetet i Svenska kyrkan, utan att specifikt kunna säga hur eller från vem. B och D nämner att det står om påskljuset "i boken" det vill säga i Kyrkokalendern/Kyrkoalmanackan (eget tillägg).

3.1.3 Förändring över tid

Respondenterna har varit kyrkvaktmästare olika länge: 9, 15, 22, och två i 32 år. Alla fem kyrkvaktmästare är överens om att bruket av påskljuset, och ljus i allmänhet i kyrkliga sammanhang har ökat under den period de själva varit anställda. Kyrkvaktmästare B som varit anställd i 9 år upplever inte att det tillkommit några nya moment i användandet av påskljuset under hans tid, utan att bruket varit oförändrat sett till vid vilka tillfällen det används, men att användandet av ljus ändå har ökat, till exempel är det fler som tänder ljus i ljusbäraren. C som varit anställd i 32 år tycker sig se en stor skillnad och att den församling hen började arbeta i var mer "*lutheransk och avskalad*", och att den nuvarande arbetsplatsen mer är präglad av en tradition kopplad till Fader Gunnar⁹⁸, vilket tar sig i uttryck att det firas nattvard nästan varje söndag och är mer "*noga med färger och hur det ska vara i kyrkorummet*". D, som också varit arbetat i 32 år minns att påskljuset fanns i den församling hen först började arbeta i, men då enbart använder under påskdagen till Kristi himmelfärdsdag och inte för att tända dopljuset på vid dop. Hen upplever att det under de senaste tjugo åren har blivit mer vanligt med påskljus även på landsbygden, från att tidigare mest ha funnits i kyrkor i städer. E och A, som varit anställda i 15 respektive 22 år uttrycker att det hela tiden kommer nya grejer och idéer som dom i början inte har kunskaper om vad det är eller betyder. Oftast är dessa nya idéer kopplat till att det tillträder en ny kyrkoherde eller präst.

3.1.4 Församlingens tankar

På frågan om respondenten har några tankar kring vad hen tror att kyrkobesökare tänker om användandet av påskljuset är alla kyrkvaktmästare överens om att dopfamiljer generellt sätt har dålig koll på påskljusets symbolik, och heller inte skulle ifrågasätta om dopljuset tändes på något annat sätt. B och D tror att gudstjänstbesökare vid påskens gudstjänster har lite mer kunskap om symboliken med det tända påskljuset. A, B, C och E uttrycker att ljus generellt

⁹⁸ Fader Gunnar, hette egentligen Gunnar Rosendal (1897–1988) och var kyrkoherde i Osby i norra Skåne mellan 1933–1962. Han var förespråkare för Kyrklig Förnyelse, en rörelse som präglade Svenska kyrkan när det kommer till tätare nattvardefirande, kyrkor som står öppna för personlig bön och betoning av färg och liv i gudstjänsten. Han förespråkade en fastare förankring i luthersk ortodoxi och hade en stark liturgisk medvetenhet. I samband med hundraårsdagen av fader Gunnars födelse restes en helfigurs staty i brons av honom i Osby.

står för något högtidligt och vackert och att det därför kan uppfattas av församlingen som något viktigt, att ljuset blir något att koncentrera sig på, att fästa blicken på eller att det tillför en extra dimension av stillhet och eftertanke i en dopgudstjänst när man tänder dopljuset på påskljuset, eller att påskljuset tänds i samband med påskropet på påskdagen.

Kyrkvaktmästare B lyfter fram aspekten att det beror på gudstjänstbesökarens egen inställning till kyrkan och relation till Kristus, och att det tända påskljuset kan förstärka en effekt av den inställning man har sedan tidigare. Om man är avogt inställd kan ett stort ljus med stora röda bokstäver förstärka bilden av att kyrkan är stel och obegriplig, medan om man har en positiv eller nyfiken inställning till kyrkan och Kristus kan det tända påskljuset och dess funktion i liturgin ge en annan effekt menar B.

3.1.5 Praktiska aspekter

Utöver svaren på frågorna framkom från respondenterna flera praktiska aspekter kring bruket av påskljuset bland annat tog flera av kyrkvaktmästarna upp att det är ett stort och otympligt ljus som, beroende på vilken ljusstake det står i, lätt välter. Det finns därför ett tänk kring placeringen kopplat till säkerhet, inte minst vid dop när det ofta förekommer syskon eller andra barn som rör sig kring dopfunten och i närheten av påskljuset. Alla församlingar utom en hade en smidesljusstake som påskljuset var placerat i. En församling hade påskljuset, utan ljusstake, stående på ett lådliknande föremål.

Alla kyrkvaktmästare tog också upp kostnaden för ljuset, och en miljöaspekt i att det är mycket stearin som slängs eftersom man eldar ljuset olika långt ner. I några församlingar slutar man elda på ljuset när det är nedbrunnet till kristusmonogrammet börjar, och då går nästan en tredjedel av ljuset till spillo menar kyrkvaktmästare B. Kyrkvaktmästarna A, C och D berättar att ljusstumpar som blir över skänks till lokala föreningar som stöper om ljusmassan till nya ljus. Det finns dock en tvekan hos C om att göra så med ett påskljus som har ett Kristusmonogram på sig. Hen menar att ljuset ska behandlas på ett värdigt sätt och att det kräver eftertanke och respekt. Kyrkvaktmästare B säger att ljuset håller väldigt länge även om det tänds vid dop och mellan påskdagen och Kristi himmelfärdsdag eftersom ljuset finns i en mindre landsbygdskyrka som inte har så många dop eller gudstjänster, därför vet hen ännu inte vad som kommer göras med påskljuset när det är nedbrunnet till monogrammet.

3.1.6 Sammanfattning

Sammanfattningsvis visade resultatet av intervjuerna med fem kyrkvaktmästare att samtliga kom i kontakt med påskljuset vid dop och under påsken fram till Kristi himmelfärdsdag.

Samtliga erfor att påskljuset tänds under påsknatten/påskdagens gudstjänst och är tänt vid alla gudstjänster fram till Kristi himmelfärdsdag då det släcks. Placeringen av påskljuset i kyrkorummet ansåg samtliga berodde på kyrkorummets utformning, på lokala traditioner samt hur den tjänstgörande prästen vill ha det. Lokala variationer kring hur tändningen går till förekom, ibland bärs ljuset in i procession i ett mörkt kyrkorum, ibland står det placerat nära altaret och tänds under kristusropet, och ibland är det tänt när gudstjänsten börjar på påskdagen. Under dop erfor samtliga kyrkvaktmästare att påskljuset står tänt och används för att tända dopljuset på. Alla fem var överens om att användandet av påskljuset ökat över tid.

Samtliga kyrkvaktmästare anser att påskljuset har ett symboliskt värde och gestaltar Kristus fysiska närvaro efter uppståndelsen. Fyra av dem nämner att påskljuset ger en känsla av högtidlighet och att det är något viktigt som pågår när ljuset är tänt. Flera menade att ljus tillför en extra dimension av stillhet och eftertanke. Vaktmästare B reflekterar kring om det är individens egen inställning och relation till kyrkan och till Kristus som påverkar hur man ser och erfar påskljusets liturgiska praktiker.

3.2 Präster

Intervjuerna med fem präster i Göinge kontrakt visade på följande svar. På frågan om vid vilka tillfällen i sitt yrke som prästerna kom i kontakt med påskljuset svarade samtliga präster, även dessa kodade från A-E, att det rörde sig om perioden från påskhelgen, från långfredagen, men i huvudsak från påsknatten till Kristi himmelfärdsdag, samt vid dop. Alla hade erfarenhet av att påskljuset tänds under en påsknattsmässa och/eller påskdagsgudstjänst. Samtliga nämnde också att påskljuset sedan är tänt under alla gudstjänster fram till Kristi himmelfärdsdag. Präst B berättade även att hen ibland använder påskljuset i långfredagens gudstjänst och blåser ut det i samband med textläsningen om Jesus död på korset. Prästerna A, B, C och D delar även med sig av erfarenheten att påskljuset burits in i procession i ett mörklagt kyrkorum, eller att det tändas till Kristusropet. Präst C och E nämner även minnen av att man som gudstjänstbesökare fått ett eget litet handljus i handen som, antingen utanför kyrkan, eller inne i kyrkan tänds på påskljuset och sedan skickats till varandra så att ljuset spridits ut i församlingen.

Präst B berättar att ett gammalt påskljus, som är relativt nedbrunnet används i andakter med församlingens förskole- och fritidsbarn som hålls i kyrkan. Präst B och A berättar även att påskljuset används vid dopförnyelse i gudstjänster. Dessa har legat både i samband med påsken men vid något tillfälle även vid kyndelmässodagen. Präst A berättar att en kyrka hen tjänstgör i ibland använder påskljuset vid alla årets gudstjänster, och tänds både vid middagsböner, veckomässor, söndagsgudstjänster och vid kyrkliga handlingar. Präst C berättar liknande att i

en församling hen varit präst i, valde C att inte blåsa ut påskljuset efter Kristi himmelfärd, då hen menar att det kändes konstigt eftersom Kristus är lika närvarande under andra delar av året som mellan påsk och Kristi himmelfärd. Ljuset var tänd under kyrkoårets övriga gudstjänster men påskljuset stod då placerat vid dopfunten, och fick en plats närmare altaret på påsknatten. Präst B talar om två olika traditioner som hen tänker sig finns kring bruket av påskljuset - att man har det tänd mellan påsk och Kristi himmelfärdsdag med den teologiska kopplingen att det är under denna tid som den uppståndne Kristus vandrar på jorden och efter himmelfärden så är han inte längre synlig för oss på jorden och då används heller inte påskljuset. Den andra traditionen menar B, är att man tänder ett nytt påskljus på påskdagen och sen använder det vid alla söndagsgudstjänster fram till nästa påsk då det förhoppningsvis brunnit ner så man kan tända ett nytt. Den teologiska traditionen skulle i detta fall då knyta an till att alla söndagar är en påskdag, en uppståndelsedag, som då gestaltas genom att påskljuset är tänd. I nästa avsnitt följer ytterligare exempel på prästernas svar på ljusets betydelse i den liturgiska praktiken.

3.2.1 Påskljusets funktion och betydelse i den liturgiska praktiken

När det gäller påskljusets funktion vid dop tar samtliga präster A-E upp kopplingen till Jesus som säger i Johannesevangeliets åttonde kapitel att han är världens ljus.⁹⁹ Det är även den text som läses vid dop, så det finns en naturlig koppling mellan att tända dopljuset på påskljuset/Kristusljuset och läsa evangelietexten. Präst A berättar att när hen började arbeta som präst fanns inget påskljus utan dopljuset tändes på ett av altarljusen i stället.

Präst B tänker att det finns en, om än för dopfamiljerna ofta omedveten, koppling som tydliggörs när man i dopet tänder dopljuset som har ett Kristusmonogram på sig, på påskljuset som också har monogrammet. Det kan, menar B, bli som en bild man bär med sig, och att Kristusmonogrammet på dopljuset blir en synlig påminnelse med koppling till påskljuset och till den uppståndne Kristus. B resonerar att även om vi lever i ett samhälle där den teoretiska teologiska kunskapen är liten, och kanske även intresset för det, så är det däremot lättare att ta till sig teologiska praktiker för de ställer inga krav. Präst B menar att en visuell teologi som sätter sig i kroppen när man till exempel tänder ett ljus kan senare bli en ingång till att man vill veta mer. Det visuella, menar B, har funnits med långt tillbaka i kyrkohistorien genom målningar och tavlor i kyrkor som ett sätt att åskådliggöra den kristna tron på ett sätt som inte är knutet enbart till att man kunde läsa eller måste lyssna. Påskljuset skulle idag kunna ha samma visuella funktion genom att det åskådliggör den uppståndne Kristus menar präst B.

⁹⁹ Bibeln 2000, Johannesevangeliet 8:12.

Även präst D ser en styrka i att till exempel i konfirmandundervisningen väva in fysiska moment i undervisningen i form av "att-göra-erfarenheter".

Präst C tycker att det är en väldigt fin tradition att tända dopljuset på påskljuset som en symbol för att Jesus är världens ljus, och gör liknelsen att den kopplingen kan liknas vid att den döpte kopplas på frälsningens kraftledning.

Präst A har erfarenhet av att man under påsknatten och påskdagen döpt vuxna konvertiter i gudstjänsten och att dopljuset och påskljuset med dess Kristusmonogram då varit en del av den dopundervisning som föregåtts dopet och att tändandet av dopljuset på påskljuset under påskgudstjänsten förstärker tanken om dopet som en pånyttfödelse.

Alla prästerna A-E lyfter också fram påskljusets symboliska betydelse för den uppståndne Kristus som visar sig för lärjungarna i en uppstånden gestalt innan himmelfärden. Ljuset representerar enligt E den uppståndne Kristus, men också Kristus som livets ljus, och ljuset i vårt mänskliga liv. På ett allmänmänniskt sätt kan man, enligt E också knyta teologin till att ljuset är starkare än mörkret och livet är starkare än döden. Detta gestaltas på ett särskilt tydligt sätt under påsknattens vakande. Präst A är inne på samma spår och tycker att man på ett pedagogiskt sätt förstärker budskapet om uppståndelsen genom att tända påskljuset i en mörklad kyrka. Präst A gör även en koppling till Kristi seger över döden och att påskljuset representerar denna seger. Präst A menar vidare att det därför finns en viktig symbolik i att bara ha påskljuset tänd mellan påsknatten/påskdagen och fram till Kristi himmelfärd, och att det bör respekteras.

Präst D håller med om att det finns en symbolisk markering i att släcka påskljuset på Kristi himmelfärdsdag för att markera slutet på påsktiden, men rent teologiskt är D tveksam till att som ett ritual eller gudstjänstmoment släcka påskljuset i gudstjänsten eftersom Kristus ändå är närvarande på något sätt, och då inte enbart genom den Heliga Anden. D menar att det inte är själva tändandet av dopljus och påskljus som är problematiskt – det har i stället en väldigt fin och tydlig funktion, utan att det är släckandet av ljus som i ett självavårdande perspektiv kan bli knepigt. D lyfter fram exemplet om ett ljus för en avliden i tacksägelsen, eller ett dopljus under dopet av misstag skulle blåsas ut, så kan en sådan incident misstolkas på ett negativt sätt och ljusets utblåsande kan tolkas skrockfullt och det är inget som kyrkan står för. Därför tycker D att man ska vara försiktig med släckandet av ljus generellt. Präst C tycker också att det kan verka lite konstigt att släcka påskljuset efter Kristi himmelfärd och menar att Kristus är lika närvarande under resten av året som mellan påsk och Kristi himmelfärd och tycker att

påskljuset skulle kunna vara tända under hela året, därför att det är ett uttryck för Jesu närvaro i gudstjänsten.

Präst A, D och E formulerar alla tanken att påskljustraditioner, och ljustraditioner i allmänhet är väldigt mycket sammankopplat med den lokala församlingens traditioner och mycket kring vilken teologi prästen i församlingen lever och verkar i. Präst A och D har båda varit verksamma längre norrut i Sverige och präst D ser skillnader i bruket av påskljuset mellan olika landsändar, men att skillnaderna är större mellan församlingar än mellan geografiska regioner. Skillnaden, enligt D, bestod av att den norrländska församlingen använde ett vanligt större dopljus innanför altarringen på påsknatten, som sedan flyttades tillbaka till dopfunten efter Kristi himmelfärd, medan det på annat håll blev mer populärt att importera större påskljus med vaxdekorationer och spikar på sig. Dessa dekorativa påskljus kopplar D delvis samman med arbetskraftsinvandringen från katolska medelhavsländer på 1950- och 60 talet. I den katolska kyrkan hade dessa ljus en teologisk betydelse, medan ljus i den lutherska Svenska kyrkan mest hade en praktisk funktion – man behövde se för att kunna läsa innan kyrkorna fick elektriska ljus. De större importerade påskljusen kom in i kyrkans sfär och dessa fick traditionellt stå kvar innanför altarringen även efter Kristi himmelfärd men utan att vara tända, berättar präst D.

3.2.2 Varifrån kommer kunskapen om Påskljuset?

På frågan om varifrån prästerna själva tycker sig ha fått sina kunskaper och erfarenheter av påskljuset och dess bruk i kyrkorummet framkommer en del gemensamma spår. Dels att man i samtal med kollegor och besök/praktik/nya tjänster snappat upp traditioner och olika sätt att använda påskljuset i liturgiska praktiker, dels att man i ungdomen varit på gudstjänster på påsknatten och där upplevt den tända påskelden, påskljusets inträde genom procession in i en mörklad kyrka och tändandet av små handljus som spridits mellan gudstjänstbesökarna. Samtliga präster nämner det katolska arvet och traditionen av påskljus. Präst B och D nämner arbetskraftinvandringen av katoliker från Sydeuropa under 1960 talet som tog med sig en del traditioner till Sverige, medan präst C berättar att församlingen fått ett påskljus som gåva av ett katolskt kloster i början av 1990-talet. Samma präst minns inte att någon undervisning om påskljuset ska ha förekommit på hans utbildningstid kring slutet av 1970-talet, utan att det rör sig om en trend likt många andra som blivit populär över tiden. Präst D säger att påskljuset funnits i ca 50 år i Sverige och att traditionen fortfarande håller på att ta form. Den egna kunskapen kommer främst från samtal med kollegor och traditioner dit hen kom som präst på 90- och början av 2000-talet. Präst E säger att hen möjligtvis fått kunskaper under studietiden

och/eller under praktiker men att det främst rör sig om upplevelser från ungdomstiden. Präst A berättar att hen läst på lite inför intervjun, och att det finns en del information på internet, men även i kyrkokalendern. A berättar också om att påskljuset har en koppling till den judiska traditionen via den katolska, från det gamla testamentets eldstod som Mose följer för att leda Israels folk ut ur Egypten och från slaveriet.

Präst D och E nämner att de möjligtvis läst om påskljuset i ett tillägg till Kyrkohandboken, som heter Mitt i församlingen och som skulle ha kommit i början av 1990-talet.¹⁰⁰ Präst B nämner väckelserörelsen i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet som präglade mycket av det kristna Sverige. Då fanns en tveksamhet inför allt katolskt och i kyrkorna tog man avstånd från allt som kunde tänkas vara i närheten av katolskt, menar B, men fortsätter med att något hände under andra Vatikankonciliet i både katolikernas förhållningssätt till andra kyrkor och i den protestantiska kyrkans förhållningssätt till vissa liturgiska bruk. Altarljus, blommor, liturgisk klädsel och ljusbärare är några exempel på sådant som började dyka upp och traditioner spreds i takt med invandring, förflyttningar och präster som bytte tjänster och tog med sig olika seder och bruk.

3.2.3 Förändring över tid

Respondenterna har varit vigda präster i 26, 29, 30, 42 och 44 år. I varje utvald församling är respondenten den präst som varit i tjänst längst, dock inte nödvändigtvis i en och samma församling.

Präst B har en teori om att sekulariseringen kan ha påverkat hur påskljuset idag blivit så vanligt förekommande i den Svenska kyrkans kyrkorum. Hen menar att när det inte längre blev vanligt förekommande att man gick i kyrkan varje söndag, utan alltmer sällan, så försvann med tiden också dom som tyckte att bruket av att tända ljus var en katolsk sedvänja. När folk sedan besöker kyrkan och upptäcker att man själv får lov att tända ljus i till exempel ljusbäraren görs ingen direkt koppling till att det skulle vara ett katolskt bruk, utan det blir i stället ett uppskattat moment och en ny sed tar form. Människor har då, menar B, inte med sig sina förutfattade meningar utan ser det som något positivt att kunna få uttrycka en bön eller stilla stund genom en egen ljuständning. Präst B tänker att möjligheten att använda flera sinnen under gudstjänsten öppnar upp för möjligheten att fler ska kunna tillgodogöra sig evangeliet.

¹⁰⁰ Prästerna syftar här på Tillägg till Den Svenska kyrkohandboken II: Kyrkoårets gudstjänster, (Mitt i församlingen 1990:3), Stockholm, 1990. Utgiven av Svenska kyrkans församlingsnämnd.

Präst B har varit präst i 26 år, och upplevde inte att påskljuset användes i söndagens gudstjänster alls när hen först började arbeta som präst, men att det förekom på påskdagens gudstjänst och att det vid dop förekom ett stort fristående ljus vid dopfunten som dopljuset tändes på. B tjänstgjorde en period i Svenska kyrkan i utlandet men där förekom inget påskljus vad B kan minnas.

Präst E tror, likt präst B, att det finns en allt större medvetenhet inom Svenska kyrkan att människor behöver olika uttryck för att tillägna sig evangeliet, och E säger att även om hen inte följt en och samma församling under en längre period, så ser hen ett större mönster i att den liturgiska medvetenheten skapar nyfikenhet, och där är påskljuset en del av den. E säger att präster behöver förkunna med alla sinnen, och däri är ljus en del.

Präst D anser att svaret på förändring över tid är starkt kopplat till vem som är präst i församlingen samt lokala traditioner. Hen känner till församlingar i södra Norrland som ännu inte använder påskljus, men däremot ett vanligt större ljus vid dopfunten som mindre dopljus tänds på vid dop. Präst D säger också att den ljustradition som nu finns i Svenska kyrkan inte förekom för femtio år sedan, men att den ökat under decennierna och att ingen idag tycker det är något konstigt med tända ljus på kyrkogården eller tända adventsljusstakar i kyrkorummet. Hen menar att det idag finns en öppenhet mot nya idéer och en större acceptans kring olika liturgiska uttryckssätt.

Präst C har varit vigd präst i 42 år och funderar kring Fader Gunnars inflytande över hur påskljuset spridits inom den högkyrkliga delen av Svenska kyrkan över tid. I den församling som C är verksam i för tillfället har även Fader Gunnar varit starkt engagerad och mycket av kyrkorummet är präglat från hans tid. Själv minns C hur påskljuset på slutet av 1980-talet och början av 1990-talet kom till den församling C då var kyrkoherde i. C ser också en ökad användning av ljus på olika sätt och påskljusets funktion vid påsknattsmässan eller vid dop tycker C har ökat med åren.

Präst A har varit verksam i 44 år och säger bestämt att när hen började sin första tjänst i slutet av 1970-talet på västkusten, så förekom inget påskljus utan det kom efterhand, och då var det vanliga stora vita ljus, innan ljus med Kristusmonogrammet dök upp. Präst A ser en utveckling i att påskljuset numera och sen tjugo år tillbaka används mycket mer flitigt och finns i nästintill varje kyrka som A fortfarande är verksam i.

3.2.4 Församlingens tankar

Den något diffusa frågan om hur respondenterna tror att kyrkobesökare uppfattar bruket av påskljuset visar på två tydliga spår. Samtliga präster A-E lyfter fram den viktiga och fina i att få tända ljus och att ljusets symbolik kan få bli en synlig konkret bild för något, till exempel kopplingen mellan det tända dopljuset och Jesusorden "Jag är världens ljus". Präst B säger att hen ibland får frågor kring Kristusmonogrammet på påskljuset eller dopljuset och att det kan vara en ingång till samtal. Präst A menar att få har teoretisk kunskap om påskljusets betydelse, men tror att många tycker det är stämningsfullt och fint med tända ljus och att församlingen ändå gör en koppling när påskljuset tänds i samband med kristusropet. Präst A och D tänker att påskljusets symbolik går att använda mer i doptal.

Präst E och D berättar om hur de uppfattar att dopljuset är viktigt för många dopfamiljer. Dopljuset uppfattas som speciellt och förvaras ofta på en speciell plats. Därmed kan också ljus som tänds i kyrkan uppfattas som speciella, så även påskljuset.

3.2.5 Praktiska aspekter

Liksom flera av kyrkvaktmästarna så tar flertalet av prästerna upp praktiska aspekter av bruket av påskljuset. Några nämner att påskljuset ofta står i en instabil ljusstake och att det finns risk att det välter om till exempel ett barn reser sig mot ljusstaken. Någon annan nämner att det finns miljöaspekter i ljushantering och att ett påskljus innehåller mycket stearin och därför tänker man igenom hur man använder det. I två av församlingarna har man vid tillfälle petat loss vaxdekoren och flyttat över på ett nytt ljus för att påskljuset ska fortsätta se fint ut och inte brännas ner i monogrammet eller årtalet.

Präst B, C och D nämner att det finns många olika varianter av påskljus och i olika prisklasser. En del av påskljusen är mer avskalade med enbart Kristusmonogrammet medan det finns andra som är mer dekorativa med årtal och utsirade detaljer eller rökelsespikar.

Ingen av de intervjuade prästerna säger att man köper in ett nytt påskljus för varje år utan att det stora ljuset räcker i några år, beroende på hur många gudstjänster som firas mellan påsknatten och Kristi himmelfärd och hur många dop som genomförs. Församlingen B flyttar ibland runt påskljusen mellan kyrkorna beroende på var påskgudstjänsterna firas. Om ett nytt ljus köps in till påsknatten så flyttas det gamla till någon annan kyrka om det inte brunnit ner alltför långt. Gamla påskljus används ofta till barnverksamhetens andakter i kyrkan. Präst E anser att församlingen ska köpa ett nytt påskljus när det gamla brunnit ner i monogrammet eller stearin runnit över monogrammet, ljuset ska se snyggt ut. Även i församling E används gamla

påskljus i andra verksamheter som andaktsljus. Präst D berättar att i hans församlingar så eldar man påskljuset enda ner i botten och att ljusstakarna är designade för att det ska vara möjligt. Det som eventuellt blir över av andra ljusstumpar från andra ljus lämnas till omstöpning.

3.2.6 Sammanfattning

Samtliga präster har erfarenhet av att påskljuset används i huvudsak mellan påsknatten/påskdagen och under gudstjänster fram till Kristi himmelfärd, samt vid dop under hela året. En del variationer av bruket förekommer, till exempel genom att en församling använder påskljuset i barnverksamhetens samlingar, andra vid dopförnyelsegudstjänster eller att påskljuset är tänd vid alla gudstjänster under hela året. Alla präster erfar att påskljuset är tänd vid dop och att det är på påskljuset som dopljuset tänds. Här finns en tydlig teologisk koppling till Jesus som världens ljus och dopet som en koppling till påskens uppståndelse.

Präst B nämner att påskljuset åskådliggör och förstärker en visuell teologi. Samtliga präster menar att påskljuset har en symbolisk betydelse genom att det gestaltar den uppståndne Kristus fysiska närvaro på jorden fram till Kristi himmelfärd. Påskljuset visualiserar även ljusets seger över mörkret, och livets seger över döden, och detta tror flera präster att flera gudstjänstbesökare vid påskhelgen har insikt om. Präst A menar att påskljuset fyller en pedagogisk funktion genom att det symboliskt förstärker det talade ordets budskap. Det är även så samtliga präster uppfattar att kyrkobesökare tolkar påskljusets funktion, både i samband med dop och mellan påsk och Kristi himmelfärdsdag, att det har ett symboliskt värde och synliggör på ett konkret sätt bilden av liv och hopp. Präst C och D problematiserar kring vad släckandet av påskljuset ger för signaler, då ljuset pekar på Kristi närvaro. D menar att ett släckande av ljus generellt kan vara knepigt ur ett själavårdande perspektiv.

Alla präster nämner i olika mån att man fått kunskap kring påskljusets liturgiska praktiker genom dialoger med andra präster, eller genom lokala traditioner. Alla har insikt om dess katolska arv, och att bruket av påskljuset är en trend som vuxit i popularitet över tid.

Detta var en redogörelse av de kvalitativa intervjuernas resultat. Det är nu dags att titta på vad sekundärlitteratur och intervjuresultaten gemensamt kan säga om vilka liturgiska praktiker i relation till påskljuset som förekommer inom Svenska kyrkan, och vilka skäl som motiverar de praktikerna. Diskussionen förs med liturgisk teologi som analytisk metod, och då främst Lathrops ingång om "bredvidställande".

4. Diskussion

Sammantaget går det att säga att i de fem svenskkyrkliga församlingarna så förekommer det tända påskljuset från påsknattens- eller påskdagens gudstjänst, och vid efterföljande gudstjänster fram till Kristi himmelfärd. Dessutom använder alla fem församling påskljuset vid dop för att tända dopljuset på det. Utöver det finns lokala variationer, till exempel att påskljuset i en församlings ena kyrka är tänt under hela året, medan det i en annan plockas undan efter Kristi himmelfärd. I det sistnämnda fallet sätts ett vanligt tjockt vitt ljus vid dopfunten och används för att tända dopljusen på. I församling B används ett äldre eldat påskljus i barnverksamhetens samlingar, och i den församlingen händer det även att påskljuset är tänt vid gudstjänster med dopförnyelse, eller doperinran och även ibland på långfredagsgudstjänsten för att förstärka evangeliet när Jesus dör. Senare i kapitlet kommer släckningar av påskljuset att diskuteras och hur det kan tolkas utifrån liturgisk teologi.

Resultatet av vilka gemensamma liturgiska praktiker i relation till påskljuset som förekommer i de fem svenskkyrkliga församlingarna kan alltså sammanfattas i:

- Vid påsknattens mässa/gudstjänst eller påskdagens mässa/gudstjänst
- Vid varje gudstjänst mellan påsk och till Kristi himmelfärd
- Under Kristi himmelfärdsgudstjänster, då ljuset släcks under eller efter gudstjänsten
- Vid dop

Därutöver förekommer lokala variationer som att blåsa ut påskljuset på långfredagen, bära in det tända påskljuset i procession i ett mörkt kyrkorum på påsknatten eller använda det vid doperinran. Bruket överensstämmer med vad Lindgren och Brodd & Weman skriver om i sina liturgikhandböcker. Det som framkommit i litteraturen men som ingen av respondenterna själva erfarit är att påskljuset står tänt vid kistan vid begravningar, vilket Ellverson tar upp som en relativt ny tradition. Det är möjligt att detta sätt att använda påskljuset ännu inte nått Göinge kontrakt. Halldorf beskriver traditionen att på påsknatten samlas utanför kyrkan vid en påskeld och där tända påskljuset för att sen bära in det i kyrkan. Flera av prästerna hade deltagit vid en sådan gudstjänst men ingen sådan tradition förekom i församlingarna för tillfället. Kyrkvaktmästare C berättar att man tidigare gjort så i församling C, men att hen själv inte varit med om det. Halldorf nämner även utdelandet av handljus till församlingen som tänder ljusen på påskljuset och sprider lågan vidare mellan varandra. Även detta hade flera av prästerna själva erfarit, och en av kyrkvaktmästarna, men det är heller ingen sed som just nu förekommer

i någon av de fem församlingarna. Hur kan man då tolka att det finns både gemensamma bruk, och lokala variationer i liturgin?

Påskljustraditioner och ljustraditioner i allmänhet verkar generellt vara sammankopplade med dels den lokala församlingens traditioner, dels vilken teologi som församlingens präster representerar. Präst D ser skillnader i bruket mellan olika landsändar men anser ändå att skillnaderna är större mellan grannförsamlingar i till exempel ett kontrakt än mellan geografiska regioner. De gemensamma liturgiska praktikerna som listats ovan stämmer också överens med de förslag på praktiker som står angivna i kyrkokalendern och kyrkoalmanackan, som de allra flesta församlingar använder sig av. Den levda liturgin verkar förekomma den av kyrkan fastställda i kyrkohandboken. Det är först i kyrkohandboken från 2017 som påskljusets funktion på påsknatten och vid dop överhuvudtaget nämns.

Hur ska man då förstå påskljusets liturgiska praktiker och dess relevans för den enskilda människan, för församlingen, för kyrkan och för världen? Lathrop menar att vid varje gudstjänst skapas möjligheter för individen att förstå sig själv i dialog med de texter som läses, de handlingar som utförs och de ting som förvaltas och brukas på olika sätt. Denna dialog blir identitetsskapande på alla nivåer. För den enskilde men också för kyrkan.¹⁰¹ Om en gudstjänst på riktigt beskriver något om Gud och den mänskliga verkligheten, blir allt detta synligt när vi deltar i gudstjänsten. Liturgins betydelse är inneboende i själva liturgin, menar Lathrop.¹⁰²

Det är i denna dialog som ett möte sker mellan mänskliga behov och Guds helighet. När ett påskljus används för att tända ett dopljus, kan det fylla ett mänskligt behov av att förstå kopplingen mellan Guds närvaro och dopets betydelse genom att det egna personliga dopljuset tänds på påskljuset med det tydliga Kristusmonogrammet. Det är inget magiskt eller övernaturligt som sker i själva tändandet av ljuset men, symboliskt sett blir ljuständningen ytterligare en dimension till orden som läses om Jesus som säger sig vara världens ljus.¹⁰³ Detta är ett exempel på det Lathrop menar med bredvidställande. Ordet bredvidställt ljuständningen skapar ett spänningsfält mellan dessa ting, som i sig blir till en förståelse.¹⁰⁴

4.1 "Bredvidställande"

Genom liturgin utspelar sig många av den kristna trons mest grundläggande symboler och det är här Lathrop finner utrymme för sin tanke om ett bredvidställande. Vid varje gudstjänst när

¹⁰¹ Idestrom, 2021, s. 82.

¹⁰² Lathrop, 1998, s. 5.

¹⁰³ Idestrom, 2021, s. 83–84.

¹⁰⁴ Edgardh, 2019, s. 68.

texter läses, handlingar utförs eller heliga ting brukas så ställs det bredvid varandra – tusen år gamla texter bredvidställt dagsaktuella formulerade böner och liturgiska handlingar praktiseras jämte modernare handlingar. Det är då enligt Lathrop som ett förmedlande av Guds förvandlade ord är möjlig genom dialog och relation mellan människor eller mellan människor och ickemänskliga saker och ting.¹⁰⁵ Samtidigt går det att problematisera det faktum att respondenternas svar till viss del motsäger Lathrops tes. Om gudstjänstbesökarna inte har kunskaper om Guds ord sker inget bredvidställande, man har bara föremålet/tinget att utgå ifrån, och vad betyder symboliken då? Ingenting? Det är möjligt att det här finns utrymme att diskutera behovet av att undervisa om påskljusets betydelse, till exempel i samband med doptal.

Kyrkvaktmästare B gör en intressant reflektion över vad hen tror att kyrkobesökare tänker om användandet av påskljuset, nämligen att det är gudstjänstbesökarens egen inställning till kyrkan och relationen till Jesus Kristus som påverkar hur man upplever det tända påskljuset. En avog inställning sedan tidigare, kan i mötet med en komplicerad och obegriplig liturgi spä på effekten av att kyrkan är stel och svårförstådd, medan en positiv och nyfiken inställning till kyrka, tro och Kristus kan tack vare påskljusets liturgiska praktiker skapa mening och förståelse och stärka en identitet i relationen till den kristna tron. Påskljusets liturgiska praktiker i Svenska kyrkan kan därför vara ett exempel på när vardagliga mänskliga aktiviteter, som ett tändande av ljus är, bredvidställt Guds ord skapar ett möte som kan få betyda något, eller ge en fördjupad upplevelse och förståelse. Genom liturgin, bredvidställt Guds ord, kan människor ”förvandlas”, genom att Guds ord förstärks genom liturgin.¹⁰⁶ Ytterligare några från respondenternas konkreta exempel på detta är när det tända påskljuset bärs in i ett mörklagt kyrkorum och tydligt gestaltar att Kristus är världens ljus som tränger undan mörkret - en bild för livets seger över döden samtidigt som man framför påskropet eller sjunger lovsången, Exultet. Eller när påskljuset tänds på påskdagen och liturgen framför kristusropet: ”-Kristus är uppstånden!”, varpå församlingen svarar ”-Ja, han är sannerligen uppstånden”. Ett annat exempel är när dopljuset tänds på påskljuset och liturgen eller någon annan läser Jesusorden från Johannesevangeliet 8:12.

4.2 Påskljuset släcks

Ytterligare ett exempel på Lathrops bredvidställande är när påskljuset släcks i samband med läsningen av evangelietexten på Kristi himmelfärdsdag. Detta moment och liknande där ljus släcks, är något som två av prästrespondenterna tar upp som inte helt oproblematiskt. Båda

¹⁰⁵ Idestrom, 2021, s. 83–84.

¹⁰⁶ Idestrom, 2021, s. 84.

förstår den symboliska markeringen för att visa på påsktidens slut, men präst C menar att om påskljuset är kopplat till Kristus närvaro kan ett släckt ljus associeras till motsatsen. Präst C menar att påskljuset skulle kunna vara tänd under alla gudstjänster för att uttrycka att Kristus ständigt är närvarande. Präst D gör en liknande tolkning och menar att släckande av ljus generellt kan uppfattas som negativt. Om ett ljus vid tacksägelse, eller ett dopljus av misstag, slocknar vill man inte att det kopplas till att något negativt händer med den människa ljuset var tänd för.

Det är dock en skillnad mellan att medvetet släcka ljus som ett demonstrativt moment än om ett ljus slocknar av andra orsaker. Att efter evangelieläsningen på Kristi himmelfärdsdag släcka påskljuset kan i stället ses som ett bredvidställande och i utrymmet av det lästa Ordet och handlingen kan en ökad förståelse och förvandling äga rum. Men som vaktmästare B uttryckte det så kan ett moment betyda en sak för någon som är insatt och det motsvarande för någon annan. Detta är viktigt att vara medveten om och observant på. Lathrop lyfter fram liturgisk kritik som ett hjälpmedel för församlingen att hitta rätt i den liturgiska processen eftersom kristen liturgi alltid bara existerar i lokala kontexter. I ett *här* och *nu*. Gudstjänstens form genom handböcker och det som Lathrop kallar *ordo* sätter mönstret för lokala församlingars liturgiska agerande så att den överensstämmer med kyrkans liturgi i stort. Men även den gemensamma liturgin eller *ordo* är sammansatt av en serie bredvidställande av symbolik, rituella handlingar och textmaterial för att visa på Guds stora nåd. Lathrop menar därför att det är den liturgiska kritikens uppgift att i sig utvärdera om vad som sker i gudstjänsten. Och då är enligt Lathrop:

”Anthropology, social history, and inquiries into the contemporary rebirth of human symbols are useful cognate studies for such an inquiry. Liturgical criticism asks whether the assembly is symbolically strong”.¹⁰⁷

Lathrop visar därmed att medvetenheten kring vad det är vi *gör* är viktigare än att det vi gör är lika för alla överallt. Det går därmed att diskutera hur man kan förhålla sig till de lokala variationer som respondenterna lyfter fram och en sådan diskussion kommer föras lite längre ner.

¹⁰⁷ Lathrop, 1998, s.162.

4.3 Liturgisk teologi

Präst B ger exemplet på att en koppling mellan dopet och påskens budskap blir synlig, om än för dopfamiljen på ett omedvetet plan, när dopljuset tänds på påskljuset. Hen menar att visuella liturgiska praktiker är lättare för gemene man att ta till sig än om budskapet förkunnades enbart genom ord. Detta harmoniserar med Lathrops teori om bredvidställande. Han påtalar att ”ting” i ordets engelska form inte enbart syftar till livlösa föremål, utan till handlingar, tillstånd och saker som samlar en mening runt sig själva. Föremålen vi samlas runt i en gudstjänst är angelägenheter som skapar mening. De är verktyg för att tala sanningar om Gud. Lathrop tar upp solljus som lyser in på ett dukat nattvardebord som exempel,¹⁰⁸ jag tänker att ett inburet påskljus i ett mörkt kyrkorum kan tala lika beskrivande om Gud. Denna ingång i liturgisk teologi skulle kunna motivera varför det förekommer variationer av bruket inom en och samma evangelisk-lutherska kyrka, den enskilde prästen arbetar för att på ett så pedagogiskt och symbolrikt sett förkunna evangelium som möjligt och därmed skapa sanningar om Gud.

Vad är det då respondenterna ger uttryck för när de alla tar upp att påskljuset fyller en symbolisk funktion? Är det ett annat sätt att ge uttryck för Lathrops ”bredvidställande”? För att ta resonemanget ett steg högre och titta på vad den liturgiska teologins andra förespråkare säger, så skulle den symboliska funktionen kunna vara ett uttryck för det liturgen gör för att budskapet ska bli tillgängligt för fler. *“Liturgin är en erfarenhet och ett uttryck för det faktum att Guds rike är historiens mål och samtidigt redan bland oss och inom oss”* skriver Fagerberg.¹⁰⁹ Liturgin är därför en erfarenhet och ett uttryck, verksamma tecken, för vad kyrkan är. Alexander Schmemmann menar att liturgin är till för hela världen, inte enbart de kristna eller kyrkan och att liturgin är ”några få människors arbete för mångas väl”.¹¹⁰ Dock har Schmemmann och Fagerberg *en* syn på liturgin – som *en* enda och att den så varit, sedan den första pingsten. Går det därmed att säga att det är en och samma kyrka om olika variationer av bruk och teologier ryms inom den? Schmemmann problematiserar att det finns variationer medan Lathrop mer diskuterar hur kyrkan kan förhålla sig till dessa, vilket jag kommer lyfta fram i nästkommande stycke. Schmemmanns liturgiska teologi handlar om en vision om vad det *är* vi gör, när vi i kyrkan gör det vi gör, eller med andra ord att *det* vi gör säger något om vad vi är.¹¹¹ Att ha påskljuset tänt mellan påsknatten/påskdagen och fram till Kristi himmelfärd kan vara ett sådant exempel på ett bredvidställande där budskapet om att den uppståndne Kristus vandrar

¹⁰⁸ Lathrop, 1998, s. 90.

¹⁰⁹ Fagerberg, David, *Den liturgiska människan*, Örebro, Marcus förlag, 2018, s. 88.

¹¹⁰ Fagerberg, 2018, s. 89.

¹¹¹ Fagerberg, 2018 s. 14.

i fysisk gestalt här på jorden fram till Kristi himmelfärd förstärks genom att påskljuset är tänt. Påskljuset förstärker på samma sätt budskapet om att Kristus är uppstånden på påskdagsmorgonen, vi inte bara säger det i påskropet, och läser om det utan vi visar det genom gudstjänstens liturgi.

4.4 Lokala variationer

Respondenterna resonerar utifrån sina egna arbetslivserfarenheter att de alla upplever att bruket av påskljusets liturgiska praktiker förändrats över tid, och ökat. Detta stämmer överens med resultatet av LUKA 27. 1974 var det en församling, församling E som hade påskljus, 1980 och 1986 hade församling E och C påskljus, 1995 hade församling A, C och E påskljus och 2002 hade alla utom församling D påskljus. Nu – 2022 har samtliga församlingar påskljus i de allra flesta av sina kyrkor.

Samtliga vaktmästare lyfter även fram att de lokala traditioner som förekommit och förekommer ofta är knutna till vem som är kyrkoherde eller präst i församlingen, och att mycket av liturgins prägel sätts av denne. Det kan handla om påskljusets placering i kyrkorummet, om påskljuset ska bäras in i procession vid påsknattsmässan (om församlingen har en sådan), eller att påskljuset är tänt vid alla gudstjänster året om som en påminnelse om att varje söndag är en uppståndelsedag. Kyrkvaktmästarna lyfter fram flera exempel på att det blivit förändringar i påskljusets liturgiska praktiker, bland annat när en ny präst tillträtt i tjänst och att nyanställda präster frågat efter påskljuset om där sedan tidigare inte funnits något. Påskljusets liturgiska praktiker har kanske ännu inte funnit sin slutgiltiga form, om den någonsin kommer göra det. Min teori är att bruket kommer fortsätta att utvecklas, kanske till att i större omfattning gälla även vid begravningar och konfirmation? Kopplingen mellan att påskljuset står tänt vid dessa tillfällen i relation till det kristna budskapet om uppståndelse och pånyttfödelse är enligt mig tydlig.

Innebär dessa lokala variationer ett problem för Svenska kyrkan? Kan den stå bakom alla dessa olika sätt att genomföra liturgiska praktiker i relation till påskljuset? Lathrop formulerar här ett både-och perspektiv och lyfter fram den Augsburgska bekännelsens 7 artikel att kyrkan ska äga bestånd och förbli i evighet. Kyrkan är en församling av alla troende bland vilka evangelium rent ska förkunnas och de heliga sakramenten rätt förvaltas i enighet med evangeliet. Det är inte nödvändigt att traditioner eller yttre- av människor föreskrivna former för gudsdyrkan är lika överallt.¹¹²

¹¹² Augsburgska bekännelsen, VII artikeln. [Augsburgska bekännelsen \(logosmappen.net\)](https://logosmappen.net).

Lathrop skriver därefter att:

“Det är dessa centrala ting, delade med andra sådana församlingar och med den världsvida församlingen av kristna, som jag menar att liturgisk reform ständigt söker placera i främsta rummet. Den konkreta närvaron av ord och sakrament, praktiserade i en församling, manifesterar denna församling som en lokal, påtaglig verklighet, samtidigt som den paradoxalt nog också demonstrerar kyrkans mer än lokala väsen. Dessa kyrkans kännemärken är alltid lokala. Och ändå, trots det, är just dessa kännemärken också de grundläggande instrumenten för kristen enhet”.¹¹³

Det finns alltså inte ett enda korrekt sätt för människan att uttrycka sin gudstro genom gudstjänstens liturgi. I stället kan mångfalden av olika personers sätt att se och tolka liturgiska praktiker berika församlingen och kyrkan, genom att den säger något om det som förenar, att evangeliet klart förkunnas och samtidigt blir inkluderande och tillgänglig för fler genom lokala kontexter. Lathrop menar att så som vi ber så tror vi, våra handlingar i liturgin och konventioner representerar oss själva och den kontext vi tillhör. Det vittnar om vår gudslängtan, och när *ordo* sätts i samband med det mänskliga, bredvidställt varandra, så öppnas ett nytt spänningsfält av möjligheter och förståelse.¹¹⁴ I detta spänningsfält ryms allt av mänskligt liv och gudomlig närvaro, här uppstår meningsskapande sammanhang.

¹¹³ Lathrop, Gordon W, "Varför ska vi bry oss om *ordo*?", i Gudstjänstens mening (Svenskt gudstjänstliv 94), Artos och Norma bokförlag, 2019 s. 98 (s. 81–102). Tillgänglig: <https://journals.lub.lu.se/sgl>.

¹¹⁴ Lathrop, 1998, s. 97.

5. Slutsats

Det som började för mig som ett praktiskt problem nämligen att påskljuset stod i vägen för nattvardsutdelandet, har nu blivit en uppsats om vilka liturgiska praktiker i relation till påskljuset som förekommer inom fem svenskkyrkliga församlingar i Göinge kontrakt, och vilka skäl som motiverar de praktikerna. Syftet med kandidatuppsatsen var att analysera de liturgiska praktikerna och diskutera dem i relation till liturgisk teologi, framförallt Gordon W. Lathrops teori om juxtaposition eller bredvidställande.

I forskningsöversikten framkom att bruket av påskljuset ökat från sena 1960-talet och framåt, men lite var forskat om hur bruket ökat och vilka skäl som motiverat ökningen. Inom den svenskkyrkliga ramen för denna uppsats sammanställdes sen den bakgrundsinformation kring påskljusets liturgiska bruk som fanns i litteraturen, genom liturgiska handböcker, kyrkoårsalmanackor, kyrkohandböcker och annan sekundärliteratur. Primärmaterial var tio kvalitativa intervjuer med kyrkvaktmästare och präster som hade lång arbetslivserfarenhet.

Resultatet visade att samtliga fem församlingar använde det tända påskljuset på påsknatten eller påskdagen i gudstjänsten och därefter vid varje gudstjänst mellan påsk och fram till Kristi himmelfärd. Efter den perioden användes påskljuset vid dop under hela året för att på det tända dopljuset. Utöver dessa gemensamma liturgiska praktiker förekom en del lokala variationer. Slutsatsen är att de liturgiska praktiker som förekom, både gemensamma och lokala, överensstämde med de i litteraturen föreslagna och beskrivna moment. Det ökade bruket som samtliga respondenter kunde intyga skett sedan slutet av 1960-talet och framåt, överensstämmer med resultatet av LUKA 27 och slutsatser som framkommit i litteraturen.

De skäl som av respondenterna motiverade de liturgiska praktikerna handlade om att förstärka det lästa evangeliet vid dop genom att dopljuset tänds på påskljuset vid läsningen av Johannesevangeliet 8:12 där Jesus omnämner sig själv som världens ljus. I samband med påskljusets tändande under själva påsken förstärker ljuset budskapet om att Kristus har uppstått och att ljuset och livet har segrat över mörkret och döden. Det tända påskljuset gestaltar Kristus fysiska närvaro på jorden efter uppståndelsen och fram till himmelfärden.

De liturgiska praktikerna och skälen som motiverar dessa är ur liturgisk teologis perspektiv ett exempel på det som Lathrop kallar juxtaposition, i denna uppsats översatt till bredvidställande. Genom gudstjänstens liturgiska moment skapas möjligheten för varje individ att förstå sig själv, sin tro och Gudsbild i dialog med de texter som framförs, de handlingar som utförs och de ting som brukas på olika sätt. Ett bredvidställande av sådana moment skapar enligt Lathrop

ett spänningsfält, eller ett utrymme för ökad förståelse och förvandling. Min slutsats är att påskljusets liturgiska praktiker är ett sådant sätt att bredvidställt Ordet bidra till att sådana utrymmen skapas och leder till fördjupad upplevelse och förståelse. De lokala variationerna av påskljusets liturgiska praktiker motarbetar inte detta utan praktiseras i ett både -ock-perspektiv, lokalt till en påtaglig verklighet, och ett bredvidställande av Guds ord, samtidigt till att evangeliet i enhet med bekännelseskriterierna förkunnas rent och klart.

5.1 Förslag på vidare forskning

Vidare förslag på forskning kring påskljusets liturgiska praktiker i Svenska kyrkan skulle vara att göra en mer omfattande kvantitativ studie för att undersöka hur bruket ser ut om fem eller tio år. Kanske en ny form av LUKA-undersökning om kyrklig sed, med mer specifika frågor om olika ljus olika funktioner i kyrkorummet, till exempel påskljuset, ljusbäraren och altarljusen. Underlaget för en sådan studie borde finnas, även om Curt Dahlgren flaggar i sammanställningen av LUKA 29 för att svarsfrekvensen på den senaste undersökningen var relativt låg i en del stift.

En av mina frågor till respondenterna handlade om deras tankar kring hur kyrkobesökare tänker om bruket av påskljuset. Givetvis kan respondenterna inte svara för det någon annan tänker och känner, och frågan ställdes mer för att hitta ingångar till vilka skäl som kan motivera att påskljuset används. En intressant aspekt av påskljusets liturgiska praktiker hade dock varit att intervjua dopfamiljer efter dop om hur de uppfattade dopets olika delar, till exempel tändandet av dopljuset på påskljuset.

En annan ingång hade varit att undersöka hur vanligt förekommande det är att påskljuset är tänd under begravingar och om, och i så fall hur tjänstgörande präst under gudstjänsten gör någon koppling mellan uppståndelsen, dopet och det kristna hoppet och använder påskljuset som en symbol för detta.

Litteraturförteckning

Brodd, Sven-Erik & Gunnar Weman. 2020. *Liturgi i Svenska kyrkan – I ord och bild från då och nu*. Skellefteå: Artos och Norma bokförlag.

Dagboken med kyrkoalmanacka 2021–2022. 2021. *Årets tema: möte med Gud, medmänniskan och oss själva*. Varberg: Argument förlag.

Dahlgren, Curt. 2017. *Faste- och påsktiden i Svenska kyrkan 2017-redovisning av LUKA 29*. Lunds universitets Kyrkohistoriska Arkiv. Lund: Lunds universitet.

Den svenska kyrkohandboken 1942. Gillad och stadfäst av konungen år 1942, Lund: C. W. K. Gleerups förlag.

Den svenska kyrkohandboken 1987. Del 1 antagen för Svenska kyrkan av 1986 års kyrkomöte. Stockholm: Verbum förlag.

Eckerdahl, Lars & Per Erik Persson, red. 1980. *Dopet -en livstydning, Om dopets innebörd och liturgi*. Stockholm: Skeab förlag.

Eckerdahl, Lars. 1981. *Svenska kyrkans gudstjänst Kyrkliga handlingar, Bilaga 3 Vägen in i kyrkan- Dop, konfirmation, kommunion- aktuella liturgiska riktlinjer*. SOU 1981:66 Kommundepartementet. Stockholm: Jernström Offsettryck AB.

Ellverson, Karl-Gunnar. 2003. *Handbok i liturgik*. Stockholm: Verbum förlag AB.

Fagerberg, David. 2018. *Den liturgiska människan - Alexander Schmemanns vision för kyrkan, gudstjänsten och världen*. Örebro: Marcus förlag.

Glamsjö, Henrik, Mikael Isacson & Mikael Löwegren, 2008, *Missale – Mässa enligt 1986 års kyrkohandbok med böner och texter utifrån 2002 års evangeliebok. Gudstjänstordningar, böner och texter för kyrkoåret. Kyrkliga handlingar*, Skellefteå: Artos och Norma bokförlag.

Gustafsson, Göran. 2006. *LUKA 27 om Kyrklig sed 2002*, Lunds universitets Kyrkohistoriska Arkiv, Ny följd 8, Lund: Mediatryck, sociologen.

Halldorf, Peter. 2011. *Heligt år*. Falun: Libris förlag.

Ideström, Jonas. 2021. *Ikoniska kartor – att göra teologi i kyrkans vardag*. Stockholm: Verbum förlag AB.

Isacson, Mikael och Mikael Löwegren, 2018, *Mässbok -Böner och texter i anslutning till Kyrkohandbok för Svenska kyrkan 2017. Mässordning och kyrkliga handlingar. Böner och texter för kyrkoåret. Kommentarer och anvisningar*, Skellefteå: Artos och Norma bokförlag.

Kvale, Steinar & Svend Brinkmann, red. 2014. *Den kvalitativa forskningsintervjun, tredje upplagan*, Lund: Studentlitteratur AB.

Kyrkohandbok för Svenska kyrkan del 1, 2018, Antagen för Svenska kyrkan av 2017 års kyrkomöte, Stockholm: Verbum AB.

Kyrkokalendern 2021–2022. 2021. *Vi firar gudstjänst*. Stockholm: Verbum förlag AB.

Lathrop, Gordon W. 1998. *Holy Things – a liturgical theology*. Minneapolis: Augsburg Fortress.

Lindgren, Ulf. 2021. *Värd i Gudstjänst, Om människor, texter och föremål i kyrkans rum*. Stockholm: Verbum AB.

Martling, Carl Henrik. 1992. *Svensk Liturghistoria*. Stockholm: Verbum förlag.

Missale för Svenska kyrkan, 2018, Utifrån Kyrkohandbok för Svenska kyrkan del I antagen av 2017 års kyrkomöte, Stockholm: Verbum AB.

Piltz, Anders. 2020. *En kort introduktion till liturgins tecken*. Veritas skriftserie #1. Stockholm: Veritas förlag.

Pahlmblad, Christer och Anders Ekenberg, 1977, *Missale -Mässa och långfredagsgudstjänst enligt 1976 års ordning, förslag till ordning för påskvaka samt lektionarium för sön- och helgdagar*, Klockrike: Noteria förlag.

Pahlmblad, Christer (red.), 1988, *Missale – Mässa och huvudgudstjänster enligt 1986 års kyrkohandbok. Gudstjänstordningar, böner och texter för kyrkoåret. Kyrkliga handlingar*. Klockrike, Noteria förlag.

Svenska Bibelsällskapet. 2017. *Bibel 2000* copyright Stora StudieBibeln, Sjöbergs förlag AB.

Svenska kyrkans församlingsnämnd. 1993. *Mitt i församlingen -Tillägg till den svenska kyrkohandboken III-IV 1993:4*. Stockholm. Svenska kyrkans information -trycksaksenheten.

Trost, Jan, 2005, *Kvalitativa intervjuer, tredje upplagan*, Lund: Studentlitteratur.

Elektroniska källor

Acta apostolicae sedis, Vatikanen, Tillgänglig:

<https://www.vatican.va/archive/aas/documents/AAS-48-1956-ocr.pdf>,

<https://www.vatican.va/archive/aas/documents/AAS-43-1951-ocr.pdf> Besökt 2022-09-02.

Augsburgska bekännelsen, artikel VII. [Augsburgska bekännelsen \(logosmappen.net\)](http://logosmappen.net) Besökt 2022-08-17.

Göteborgs Universitet, *Kyrkans föremål, beskrivande lexikon*. 2015, Göteborg.

<https://www.svenskakyrkan.se/Sve/Bin%C3%A4rfiler/Filer/591ea20e-dc45-46a8-ad9a-0e8ec286294a.pdf>

Cardona Castro, Cecilia, *Dopträd - ursprung, spridning och funktion*, 2017, Centre for Theology and Religious Studies, Lunds universitet. <http://lup.lub.lu.se/student-papers/record/8914837>

Risenfors Lindmark, Johanna, *Tid och rum för dop*, 2012, Centre for Theology and Religious Studies, Lunds universitet. <http://lup.lub.lu.se/student-papers/record/2225673>

Om Fader Gunnar. Information hämtad 2022-08-16.

<http://www.svenskakyrkan.se/osby/default.aspxid667796>

Svenskt gudstjänstliv, årgång 94, Ninna Edgardh, *Liturgins grammatik i nordisk kontext*, Artos och Norma bokförlag, 2019. Tillgängligt: <https://journals.lub.lu.se/sjl>.

Svenskt gudstjänstliv, årgång 94, Gordon W. Lathrop, *Varför ska vi bry oss om ordo?*, Artos och Norma bokförlag, 2019. Tillgängligt: <https://journals.lub.lu.se/sgl>.

Svensk Teologisk Kvartalskrift, Årgång 40, 1964:4, Vilmos Vajta, *De sacra liturgia. Andra Vatikanconciliets behandling av frågan om gudstjänstens nygestaltning*”, 1964. Tillgängligt: <https://journals.lub.lu.se/STK>.

Otryckta källor

LUND

Arkivcentrum Syd

Lunds Universitets Kyrkohistoriska Arkiv (LUKA)

LUKA 15, Kyrklig sed 1974

LUKA 19, Kyrklig sed 1980

LUKA 21, Kyrklig sed 1986